

Książę
Antoni Paweł Sułkowski
(1785—1836)

Dawid Madziar

Książę
Antoni Paweł Sułkowski
(1785—1836) —
działalność wojskowa i polityczna

Recenzent
Michał Baczkowski

Patronat medialny

Spis treści

Wstęp • 7

Prolog • Gospodarcze i polityczne podstawy potęgi rodu Sułkowskich
w XVIII w. • 21

Rozdział pierwszy

Wychowanie i edukacja Antoniego Pawła Sułkowskiego

Lata dzieciństwa • 55

Podróż po Europie • 65

Rozdział drugi

Początek kariery wojskowej 1806—1808

Ambicja i patriotyzm — motywacja księcia oficera • 77

Na czele pułku podczas kampanii 1807 r. • 100

Rozdział trzeci

Służba wojskowa w Hiszpanii 1808—1810

Marsz nad Ren • 135

Wobec wojny w Hiszpanii • 154

Względna bezczynność — ambitne plany • 169

Hiszpańskie sukcesy Sułkowskiego — bitwy pod Almonacid i Ocaña • 184

Decyzja o powrocie do kraju — awans generalski • 216

Rozdział czwarty

*Droga do chwały —
na czele brygady w wojnie 1812 r.*

- Działalność wojskowa i publiczna 1810—1811 • 229
Przygotowania do kampanii — patriotyczne nadzieje • 240
Męcząca wojna — bitwy pod Mirem, Romanowem i Smoleńskiem • 261
Dalszy pościg za wrogiem — marsz na Moskwę i bitwa pod Borodino • 289
W osłonie Moskwy — bitwy pod Czirikowem i Tarutino • 305

Rozdział piąty

*Droga do wodza naczelnego —
na czele dywizji w wojnie 1813 r.*

- Przebrane nadzieje — odbudowa armii • 323
Wymarsz z Księstwa — kampania w Saksonii • 344
U szczytu kariery — Wódz Naczelnny Wojska Polskiego • 367

Rozdział szósty

Wobec nowej rzeczywistości politycznej 1814—1818

- Członek Komitetu Organizacyjnego Wojskowego • 389
Adiutant Cara • 403

Epilog • Książę marszałek — działalność publiczna 1818—1836 • 419

Zakończenie • 451
Aneks • 459
Wykaz skrótów • 461
Spis ilustracji, map, tabel • 463
Bibliografia • 467
Indeks osobowy • 491
Summary • 511

Wstęp

Postać Antoniego Pawła Sułkowskiego nie doczekała się jak dotąd pełnej naukowej biografii, chociaż był on ważnym uczestnikiem wydarzeń wojskowych i politycznych na ziemiach polskich w pierwszej połowie XIX w. Antoni Paweł już za życia wzbudzał wiele skrajnych emocji i kontrowersji. Ten arystokrata z rodu Sułkowskich wykazywał się bardzo dużą ambicją oraz przeświadczeniem o swej wielkości i predyspozycjach, co przysparzało mu wielu nieprzychylnych opinii. Zastrzeżenia pod adresem Sułkowskiego mogły wynikać również z postrzegania jego kariery. Twierdzono, że nie miał umiejętności wystarczających do piastowania wysokich godności wojskowych. Mimo to zadziwiająco szybko uzyskał najwyższy stopień oficerski w Wojsku Polskim: rozpoczął służbę w 1806 r. w stopniu pułkownika i po zaledwie kilku latach, w 1813 r. awansował do rangi generała dywizji. Mający wówczas 28 lat Sułkowski stał się najmłodszym posiadaczem tego stopnia w historii Wojska Polskiego. Pojawiły się wówczas głosy, które podkreśliły jego inteligencję i odwagę, jaką wykazywał się na polu bitwy. Złośliwe opinie w pewnym stopniu mogły wynikać z zazdrości wobec jego szybkiego sukcesu, ponieważ nie brakowało mu cnót żołnierskich. Dowiódł ich podczas służby w kampaniach napoleońskich na Pomorzu Zachodnim, w Hiszpanii, Rosji i Niemczech. Powodzenie Sułkowskiego, przy jego nieskrywanej ambicji i wyniosłości, sprawiało, że jemu współcześni nierzadko surowiej oceniali wady młodego oficera, który z łatwością potrafił pozyskać przychylność swoich przełożonych¹.

Na negatywną ocenę Antoniego Pawła Sułkowskiego rzutowała przede wszystkim jego postawa z końca października 1813 r., kiedy po klęsce w bitwie pod Lipskiem niespodziewanie objął po śmierci księcia Józefa Poniatowskiego naczelne dowództwo nad Wojskiem Polskim. Już po kilku dniach Sułkowski podał się do dymisji i opuścił resztki polskiego korpusu, którego żołnierze postanowili trwać przy cesarzu Francuzów. W efekcie Antoni Paweł został zapamiętany

1 A. Nieuważny: *Napoleońscy Sułkowscy czyli o meandrach legendy*. W: *Sułkowscy. Życie i dzieło. Materiały z sesji naukowej „Sułkowscy — życie i dzieło”*, Zamek w Rydzynie, 23—26 września 1998. Red. Z. Moliński. Leszno 1999, s. 98.

jako ten, „który nie chciał Napoleonowi dochować wierności do końca”². Znaczenie miała również jego wstrzemięźliwa postawa wobec powstania listopadowego. Jego niewątpliwe poświęcenie dla sprawy narodowej zarówno w czasach Księstwa Warszawskiego, jak i Wielkiego Księstwa Poznańskiego zostało zapomniane. Zapewne swoją rolę odegrała w tym powstała w XIX w. romantyczna legenda Józefa Sułkowskiego, adiutanta Napoleona z okresu kampanii włoskiej i wyprawy do Egiptu³. Pomimo rozbieżnych opinii, dotąd żaden badacz nie podjął się w pełni zrewidowania ocen ciekawej i złożonej sylwetki Antoniego Pawła Sułkowskiego. Pamięć o Józefie Sułkowskim (1770/1773—1798), nieprzeciętnie zdolnym młodzieńcu, utalentowanym pisarzu, naukowcu, żołnierzu kampanii 1792 r., gorącym wyznawcy republikańizmu, adiutancie i uczestniku wojen Bonapartego, była żywa w okresie Księstwa Warszawskiego i późniejszych latach. Pamiętano, że ze wszystkich Polaków (za wyjątkiem Marii Walewskiej) był on najbliższym Napoleona i chętnie tę bliskość podkreślano. Początek legendy Sułkowskiego, a zarazem wątku czarnej legendy napoleońskiej, historycy widzieli w 1832 r., wraz z publikacją pamiętników i życiorysu Sułkowskiego przez Hortensjusza de Saint-Albin⁴. Praca ta odświeżyła pamięć o poległym bohaterze podczas antyfrancuskiego powstania w Kairze w 1798 r., podobnie jak umieszczenie jego nazwiska na ukończonym dopiero w 1836 r. paryskim Łuku Triumfalnym. Chociaż Szymon Askenazy nazwał zawarte w pracy de Saint-Albin oskarżenia Bonapartego o śmierć adiutanta „bajką” i „niedorzecznym wymysłem”, Sułkowski stał się bohaterem republikańców polskich XIX w. i „ofiarą” „wschodniego gestu” Napoleona, mówiącego — idź i zgiń. W nowszej literaturze niedorzeczność takiego rozumowania podkreślił Stanisław Kirkor, zwracając uwagę na fakt, że gorących republikańców było przy Napoleonie znacznie więcej i żadnego z nich cesarz na śmierć nie posłał⁵.

2 Ibidem, s. 98.

3 M. Brandys: *Oficer największych nadziei*. Warszawa 1965, s. 22 i nn.; A. Jeziorowski: *Józef Sułkowski — mit i rzeczywistość*. W: *Sułkowscy. Życie i dzieło. Materiały z sesji naukowej „Sułkowscy — życie i dzieło”, Zamek w Rydzynie, 23—26 września 1998*. Red. Z. Moliński. Leszno 1999, s. 107—120; M. Czeppe, A. Nieuważny, J. Pawlikowski: *Sułkowski Józef*. W: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB). T. 45. Kraków 2007—2008, s. 567—570.

4 J. Sułkowski. *Mémoires historiques, politiques et militaires sur les révolutions de Pologne 1792, 1794, la campagne d’Italie 1796, 1797, l’expédition du Tyrol, et les campagnes d’Égypte 1798, 1799*, publiés par Hortensius de Saint-Albin. Paris 1832; A. Nieuważny: *Napoleońscy Sułkowscy...*, s. 96—97. Andrzej Grodek udowodnił, że autorem biografii był niechętny generałowi Janowi Henrykowi Dąbrowskiemu i Bonapartemu, a bliski Sułkowskiemu Piotr Maleszewski, Saint-Albin popełnił zaś plagiat, wykorzystując papiery po zmarłym Polaku, zob. A. Grodek, *Kradzież literacka przed stu laty. O autorstwo pierwszej biografii Sułkowskiego*. W: Idem: *Studia z historii myśli ekonomicznej*. T. 1. Warszawa 1963, s. 211—224.

5 S. Askenazy: *Napoleon a Polska*. T. 3. Warszawa—Kraków 1919, s. 405; S. Kirkor: *Pod sztandarami Napoleona*. Londyn 1982, s. 128—129; A. Nieuważny: *Napoleońscy Sułkowscy...*, s. 96.

Dlatego jak trafnie zauważył Andrzej Nieuważny: „Książę Antoni Paweł Sułkowski nie miał w legendzie najmniejszych szans. Choćby dlatego, że w przeciwieństwie do Józefa przeżył wojny i zaznał osobistego szczęścia, a i przez długi czas fortuna zdawała mu się sprzyjać”⁶.

Biogram księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego o charakterze hagiograficznym umieściła w swych pamiętnikach Natalia Kicka⁷, która bazowała na rękopisie stworzonym przez najstarszą córkę księcia — Taidę Karolinę. Taida opracowała krótką biografię ojca, opartą na jego wspomnieniach do 1830 r.⁸ Natalia Kicka rozszerzyła ją o dodatkowe informacje, uzupełniając narrację o dalsze losy życia księcia, zmarłego w roku 1836. Próbę bliższego przedstawienia sylwetki Sułkowskiego podjął także m.in. Robert Bielecki we wstępie do wydanych przez siebie listów księcia z kampanii napoleońskich z lat 1808—1813⁹. Jest to ogólny zarys kolejnych etapów życia księcia, części źródeł z Archiwum Książąt Sułkowskich, którego pozostałości znajdują się w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, bazujący na — w głównej mierze wspomnianych biografiach pióra członków rodziny Sułkowskiego. Bielecki dokonał w niektórych fragmentach biograficznych nadinterpretacji treści listów, m.in. sugerował, że Sułkowski wprost przyznawał się żonie do swojej niewierności, czy do marzeń o królewskiej koronie¹⁰. Ponadto życiorys Jana Nepomucena Sułkowskiego i Antoniego Pawła Sułkowskiego opisał Andrzej Nieuważny, który zaprezentował tych mniej znanych „napoleońskich” członków rodu na tle legendy Józefa Sułkowskiego¹¹. Artykuły traktujące o życiu księcia Sułkowskiego w sposób przekrojowy napisali również Andrzej Stroynowski i Olga Abramczuk¹². Biogram Antoniego Pawła Sułkowskiego, również niepozbawiony drobnych błędów, został opublikowany w Polskim Słowniku Biograficznym przez Michała Baczkowskiego i Andrzeja Nieuważnego¹³. Natomiast w ostatnich latach ukazało się wiele artykułów,

6 A. Nieuważny: *Napoleońscy Sułkowscy...*, s. 97.

7 N. Kicka: *Pamiętniki*. Oprac. J. Dutkiewicz, T. Szafranski. Warszawa 1972, s. 408—432.

8 Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (dalej: BPTPN), *Archiwum książąt Sułkowskich z Rydzyny*, T.K. Sułkowska, *Notices biographiques sur le Prince Antoine Sułkowski*, VI 1830, rkp. 1368.

9 A.P. Sułkowski: *Listy do żony z wojen napoleońskich*. Oprac. R. Bielecki. Warszawa 1987.

10 R. Bielecki: *Wstęp*. W: A.P. Sułkowski: *Listy...*, s. 20, 38.

11 A. Nieuważny: *Napoleońscy Sułkowscy...*, s. 95—106.

12 O. Abramczuk: *Książę generał Antoni Paweł Sułkowski IV ordynat rydzynski*. „Rydzyniak” 1996, nr 5—6 (1—2); A. Stroynowski: *Generał ks. Antoni Paweł Sułkowski*. W: *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807—2007)*. Red. K. Bucholc-Srogosz, M. Trąbski. Częstochowa 2008, s. 15—28.

13 M. Baczkowski, A. Nieuważny: *Sułkowski Antoni Paweł*. W: PSB. T. 45. Kraków 2007—2008, s. 537—539.

które analizują poszczególne aspekty działalności wojskowej i politycznej księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego¹⁴.

Historycy już od dłuższego czasu postulowali konieczność stworzenia biografii Antoniego Pawła Sułkowskiego. Jan Baumgart w rękopisie pracy doktorskiej z 1945 r. pt. *Bracia Sułkowscy, pochodzenie i młodość* pisał: „Postać ta zasługuje w całej pełni na opracowanie specjalnej monografii”¹⁵. Szczególnie ważny głos w sprawie stworzenia kompletnego opisu życia Sułkowskiego zabrał Andrzej Nieuważny: „Skoro więc mniej wielbi się stojących na romantycznych cokołach Józefów, może idzie lepszy czas dla Antonich — pragmatyków, karierowiczów, gospodarzy, mężów i ojców, obywateli, bohaterów, a czasem tchórzy, słowem — nie legend, a zwykłych ludzi? (...) czekamy na spełnienie naznaczonego manią wielkości w formie, ale po ludzku wołającego o pamięć westchnienia niespełnionego herosa Antoniego Sułkowskiego”¹⁶. Postulat ten powtórzyli Stanisław Borowiak w pracy poświęconej dziejom ordynacji rydzynskiej na przełomie XIX i XX w.¹⁷ oraz Henryk Palkij w artykule poświęconym Sułkowskim, w którym zwrócił uwagę na stosunkowo obszernie zachowany materiał źródłowy dotyczący Antoniego Pawła Sułkowskiego¹⁸.

Biografistyka jest formą pisarstwa historycznego o długiej tradycji, która sięga starożytności. Już wtedy ukształtowały się jej zasadnicze cechy, takie jak dążenie do integralnego oraz indywidualizującego przedstawienia postaci, a także poszukiwanie motywów działania człowieka oraz sensu jego egzystowania w danej rzeczywistości historycznej. Naukowa biografistyka historyczna rozwinęła się

14 D. Madziar: *Początki kariery wojskowej księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego*. W: *Zapomniani książęta? Sułkowscy w XVIII—XX wieku*. Red. G. Madej, D. Nawrot. Katowice 2016; Idem: *Książę Antoni Paweł Sułkowski podczas kampanii hiszpańskiej (1808—1810)*. W: *Doktoranckie spotkania z historią*. T. 2. Olsztyn 2016; Idem: *Działania dywizji kawalerii księcia generała Antoniego Pawła Sułkowskiego pod Altenburgiem i Penig w 1813 roku*. W: *Studia nad epoką napoleońską*. T. 2. Oświęcim 2016; Idem: „Daję Wam słowo honoru, że w żadnym razie nie przekroczę Renu” — ocena postawy księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego w 1813 r. przez współczesnych. W: *Additamenta Historica. Studia z dziejów dalekich i bliskich*. Red. B. Klasa. Gdańsk 2016; Idem: *Książę Antoni Paweł Sułkowski w nowej rzeczywistości politycznej na ziemiach polskich w latach 1814—1818*. W: *Wielkie rody na ziemiach polsko-litewskich w XVI—XX wieku. Postacie i legendy. Działalność i pamięć. Majątki rodowe i ich znaczenie*. Red. N. Kasperek, T. Zych, R. Pawłoszek. Olsztyn—Tarnobrzeg 2017; J. Czuby: *Honor czy defetyzm? Dylematy Antoniego Pawła Sułkowskiego na tle wyborów Polaków w 1813 roku*. W: *Zapomniani książęta?...*

15 Biblioteka Kórnicka Polska Akademia Nauk (dalej: BKPAN), Baumgart Jan, *Bracia Sułkowscy, pochodzenie i młodość, 1945 r.*, rkp. 13661, s. 15.

16 A. Nieuważny: *Napoleońscy Sułkowscy...*, s. 106.

17 S. Borowiak: *Sprawa ordynacji rydzynskiej na tle walki o ziemię w Poznańskim na przełomie XIX i XX wieku*. Poznań 2008, s. 71—72.

18 H. Palkij: *Sułkowscy herbu Sulima*. W: *Sułkowscy. Życie i dzieło...*, s. 25—27.

szczególnie w zakresie stosowanych metod uprawiania tego gatunku historyograficznego. We współcześnie formułowanych postulatach metodologicznych podkreśla się m.in. konieczność ukazywania bohatera na tle epoki i wymóg stosowania instrumentów oraz teorii badawczych stworzonych w naukach społecznych. Stąd zadaniem biografii naukowej nie powinno być wyłącznie odtworzenie wydarzeń z życia badanej postaci. Na ukształtowanie osobowości człowieka i jego poglądów wpływają w dużym stopniu otoczenie rodzinne, grupy rówieśnicze, konkretny krąg kulturowy i warstwa społeczna, do której dana jednostka należy¹⁹.

Dlatego przedstawienie oraz ocena działalności wojskowej i politycznej księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego w latach 1806—1836 nie były jedynym celem niniejszej pracy. Należało przy tym wskazać czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, które wpłynęły na szybki rozwój jego kariery, oraz ocenić, czy jej przebieg był typowy dla tego okresu i jak przedstawiał się na tle służby wojskowej pozostałych członków generalicji polskiej. W celu wyjaśnienia tych kwestii podjęto próbę określenia elementów osobowości wyróżniających Sułkowskiego wśród przedstawicieli elity społecznej. Aby wyjaśnić motywy decyzji (o wstąpieniu do wojska) i działalności wojskowo-politycznej Sułkowskiego, oprócz zarysowania czynników zewnętrznych podjęto próbę rekonstrukcji systemu wartości, którym kierował się książę, oraz celów i motywacji, które z tego wynikały. Dzięki temu można było w pełni przedstawić sylwetkę Antoniego Pawła Sułkowskiego w różnych etapach jego życia, z uwzględnieniem zmieniającej się rzeczywistości politycznej ziem polskich w pierwszej połowie XIX w.

Działalność wojskowa i polityczna księcia została przedstawiona na marginesie analizowanych przez historyków wydarzeń. Podczas kampanii 1807 r. na Pomorzu operacje 1. pułku piechoty, który swoim asumptem wystawił Sułkowski, opisali m.in. Janusz Staszewski²⁰ i Hieronim Kroczyński²¹. Opis wyprawy hiszpańskiej polskich pułków, w tym 9. pułku piechoty dowodzonego przez Sułkowskiego, opracował Stanisław Kirkor²². Listy księcia z kampanii hiszpańskiej nie były znane Kirkorowi, dlatego udział ich autora w wojnie został opisany powierzchownie. Zbiorczy charakter monografii Kirkora nie pozwolił mu na

19 T. Łępkowski: *Kilka uwag o historycznej biografistyce*. „Kwartalnik Historyczny” 1964, T. 71, nr 3, s. 710—716; J. Jedlicki: *Autorzy i bohaterowie*. „Kwartalnik Historyczny” 1964, T. 71, nr 3, s. 717—726; E. Rostworowski: *Biografia, biogram, historia grup i pokoleń*. „Kwartalnik Historyczny” 1973, T. 80, nr 2, s. 352—359; G. Zalejko: *Z metodologicznych zagadnień biografistyki historycznej*. „Przegląd Humanistyczny” 1989, nr 8/9, s. 129—141.

20 J. Staszewski: *Wojsko polskie na Pomorzu w roku 1807*. Oświęcim 2013.

21 H. Kroczyński: *Wojsko Polskie na Pomorzu Zachodnim i Krajnie w 1807*. Warszawa 1990.

22 S. Kirkor: *Pod sztandarami Napoleona*. Londyn 1982.

szczegółowe przedstawienie roli polskich pułków piechoty Księstwa Warszawskiego w wojnie hiszpańskiej Napoleona. Monografie kampanii 1812 i 1813 r., których Sułkowski był uczestnikiem, opracowali m.in. Marian Kukiel²³ i Mariusz Łukasiewicz²⁴. Ważne, klasyczne prace traktujące o okresie napoleońskim i polskim czynnie zbrojnym napisali Bronisław Gembarzewski²⁵ i Marian Kukiel²⁶. Wartościowe są opracowania Jarosława Czubatego dotyczące trudnych wyborów politycznych Polaków w okresie napoleońskim i początku tworzenia się Królestwa Polskiego. Autor powołał się na relacje Sułkowskiego w celu przedstawienia zmian poglądów polskiej elity politycznej w chwili przegranej Napoleona²⁷. Książę Sułkowski ujęty jest również w pracy Czubatego poświęconej analizie grupy generalicji polskiej z okresu 1807—1815²⁸. W opracowaniach dotyczących Wojska Polskiego na początku istnienia Królestwa Polskiego o postaci Sułkowskiego wspominali m.in. Bronisław Gembarzewski²⁹, Wacław Tokarz³⁰ i Maciej Trąbski³¹. Działalność polityczna księcia z okresu 1824—1836 ujęta została w klasycznych, ale wciąż aktualnych pracach poświęconych historii Wielkiego Księstwa Poznańskiego autorstwa m.in. Stanisława Karwowskiego³², Ludwika Żychlińskiego³³, Jana Wąsickiego³⁴ i Franciszka Paprockiego³⁵.

Podstawę źródłową pracy stanowią materiały archiwalne i publikowane. Dla poznania motywacji, poglądów i osobowości Sułkowskiego oraz jego otoczenia najistotniejsze były pozostałości dokumentacji z Archiwum Sułkowskich z Rydzyny, przechowywane w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W dużej mierze uległo ono zniszczeniu podczas II wojny światowej, jednak jego

23 M. Kukiel: *Wojna 1812 roku*. T. 1—2. Kraków 1937.

24 M. Łukasiewicz: *Armia księcia Józefa 1813*. Warszawa 1986.

25 B. Gembarzewski: *Wojsko Polskie. Księstwo Warszawskie 1807—1814*. Warszawa 1905.

26 M. Kukiel: *Dzieje oręża polskiego w epoce napoleońskiej*. Reprint. Poznań 1996.

27 J. Czubaty: *Księstwo Warszawskie (1807—1815)*. Warszawa 2011; Idem: *Zasada „dwóch sumień”. Normy postępowania i granice kompromisu politycznego Polaków w sytuacjach wyboru (1795—1815)*. Warszawa 2005.

28 J. Czubaty: *Wodzowie i politycy. Generalicja polska lat 1806—1815*. Warszawa 1993.

29 B. Gembarzewski: *Wojsko Polskie. Królestwo Polskie 1815—1830*. Warszawa 1903.

30 W. Tokarz: *Armia Królestwa Polskiego (1815—1830)*. Piotrków 1917; Idem: *Komitet Organizacyjny Wojskowy 1814—1815*. „Bellona” 1919, r. II, z. 11.

31 M. Trąbski: *Kawaleria Królestwa Polskiego 1815—1830*. Warszawa 2011; Idem: *Armia wielkiego księcia Konstantego. Wyszkołenie i dyscyplina Wojska Polskiego w latach 1815—1830*. Oświęcim 2013.

32 S. Karwowski: *Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego*. T. 1. Poznań 1918.

33 L. Żychliński: *Historia Sejmów Wielkiego Księstwa Poznańskiego do r. 1847*. T. 1. Poznań 1867.

34 J. Wąsicki: *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Wielkie Księstwo Poznańskie 1815—1839. Studium historycznoprawne*. Warszawa—Poznań 1980.

35 F. Paprocki: *Wielkie Księstwo Poznańskie w okresie rządów Flottwella (1830—1841)*. Poznań 1970.

zawartość w okresie międzywojennym opracował Jan Baumgart, który wyniki swoich prac opublikował w „Rocznikach Historycznych”³⁶. Stąd i z notatek Baumgarta, które wykonał na podstawie materiałów z Archiwum Sułkowskich do swojej pracy doktorskiej, wiemy, że nie przetrwały szczególnie ciekawe dla omawianego tematu bogate zbiory dokumentacji wojskowej i politycznej księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego³⁷.

W badaniach nad okresem napoleońskim najważniejszy jest zbiór korespondencji Antoniego Pawła Sułkowskiego do żony Ewy z Kickich Sułkowskiej z lat 1808—1813, których trudu przetłumaczenia i wydania podjął się Robert Bielecki. Oryginały tej korespondencji znajdują się w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk³⁸. Co podkreślił Bielecki we wstępie, listy i dzienniki Sułkowskiego pisane były po francusku z małymi fragmentami po polsku, pismem trudnym do odczytania i składanym kursywą³⁹. Równie ważne dla badanego tematu są materiały, które przetrwały w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a nie zostały dotąd w pełni opracowane. Są to korespondencja Sułkowskiego z żoną Ewą z Kickich Sułkowską z lat 1814—1817⁴⁰, 1818, 1821 i 1823⁴¹; fragmentaryczna korespondencja księcia z różnymi osobami z lat 1793—1833⁴²; listy jego matki — Karoliny wysłane do różnych osobistości,

36 J. Baumgart: *Historia i zawartość archiwum książąt Sułkowskich w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk*. „Roczniki Historyczne” 1939, T. 15, z. 1, s. 116—147. O wojennych losach biblioteki PTPN zob. Idem: *Bibliotekarstwo. Biblioteki. Bibliotekarze — wybór prac*. Warszawa 1983, s. 162—173.

37 BKPAN, *Wypisy źródłowe J. Baumgarta z lat 1725—1833 z archiwum Sułkowskich (materiały do pracy doktorskiej)*, rkp. 13693, 13694; J. Baumgart: *Historia i zawartość...*, s. 126, 134, 138, 142. Zniszczeniu uległy m.in. listy i rozkazy gen. Jana Henryka Dąbrowskiego do Antoniego Pawła Sułkowskiego z okresu kampanii 1807 r.; rozkazy wielkiego księcia Konstantego; korespondencja Sułkowskiego o pensję rosyjską po 1822 r.; ogólne dokumenty wojskowe z lat 1806—1818; dokumenty dotyczące służby wojskowej Sułkowskiego w Hiszpanii w latach 1808—1810 i kampanii rosyjskiej w 1812 r.; dokumenty dotyczące działalności politycznej Sułkowskiego na sejmach prowincjonalnych, czy też jego dziennik z lat 1826—1833.

38 BPTPN, *Archiwum książąt Sułkowskich z Rydzyny, Listy Antoniego Pawła Sułkowskiego do żony Ewy z Kickich Sułkowskiej z lat 1808—1810*, rkp. 1369; ibidem, *Archiwum książąt Sułkowskich z Rydzyny, Listy Antoniego Pawła Sułkowskiego do żony Ewy z Kickich Sułkowskiej z lat 1812—1814*, rkp. 1370.

39 A.P. Sułkowski: *Listy do żony z wojen napoleońskich*. Oprac. R. Bielecki. Warszawa 1987.

40 BPTPN, *Archiwum książąt Sułkowskich z Rydzyny, Listy Antoniego Pawła Sułkowskiego do żony Ewy z Kickich Sułkowskiej z lat 1812—1814*, rkp. 1370; ibidem, *Archiwum książąt Sułkowskich z Rydzyny, Listy Antoniego Pawła Sułkowskiego do żony Ewy z Kickich Sułkowskiej z lat 1815—1817*, rkp. 1371.

41 BPTPN, *Archiwum książąt Sułkowskich z Rydzyny, Listy Antoniego Pawła Sułkowskiego do żony Ewy z Kickich Sułkowskiej. Lata 1818, 1821, 1823 i b. d.*, rkp. 1372.

42 BPTPN, *Archiwum książąt Sułkowskich z Rydzyny, Korespondencja Antoniego Pawła Sułkowskiego z lat 1793—1832. Fragmenty*, rkp. 1373.

członków rodziny (w tym jej męża — Antoniego Sułkowskiego), w których m.in. zabiegała o protekcję dla syna, ale także wspominała o kwestiach jego wychowania⁴³; korespondencja wysłana do Ewy z Kickich Sułkowskiej od różnych osób w latach 1808—1824⁴⁴, a także fragmenty korespondencji Teresy Kickiej do siostry Ewy z Kickich Sułkowskiej⁴⁵. W zbiorach wspomnianej biblioteki znajdują się również zachowane fragmenty relacji Sułkowskiego z jego podróży do Paryża w 1806 r.⁴⁶ i Petersburga w latach 1815—1817⁴⁷ oraz dzienników z lat 1821—1823⁴⁸. Równie istotne dla poznania rodu Sułkowskich były wypisy z archiwum Sułkowskich nieistniejących już dokumentów dokonane przez Jana Baumgarta, obecnie znajdujące się w Bibliotece Polskiej Akademii Nauk w Kórniku⁴⁹.

Listy Sułkowskiego do żony mają charakter prywatny. Trudno znaleźć w polskiej literaturze dotyczącej epoki Księstwa Warszawskiego inną paroletnią, ciągłą korespondencję dwojga ludzi, którzy byli świadkami istotnych wydarzeń politycznych i wojskowych⁵⁰. Czyni ją to szczególnie ciekawym i wartościowym źródłem historycznym, pomagającym poznać historię Księstwa Warszawskiego. Z powodu ściśle osobistego charakteru korespondencji Sułkowski nie narzucał sobie ograniczeń. W listach do żony, której w pełni ufał i przed którą nie miał tajemnic, nie krył swoich ambicji, zamiarów i szczerych, nieraz krytycznych ocen. Przy tym ujawniał swoje cechy charakteru. Co szczególnie ważne, jego

43 BPTPN, *Archiwum książy Sułkowskich z Rydzyny, Listy Karoliny Sułkowskiej z hr. Bubna-Littitz do Antoniego Sułkowskiego z lat 1782—1795*. T. 1 i 2, rkp. 1357; ibidem, *Archiwum książy Sułkowskich z Rydzyny, Listy Karoliny Sułkowskiej z hr. Bubna-Littitz do swego syna Antoniego Pawła Sułkowskiego i jego żony Ewy z Kickich Sułkowskiej z lat 1793—1818. Fragmenty korespondencji*, rkp. 1358; ibidem, *Archiwum książy Sułkowskich z Rydzyny, Listy Karoliny Sułkowskiej z hr. Bubna-Littitz z lat 1784—1807 dotyczące głównie wychowania i opieki nad synem Antonim Pawłem Sułkowskim*, rkp. 1359.

44 BPTPN, *Archiwum książy Sułkowskich z Rydzyny, Korespondencja Ewy Sułkowskiej z Kickich z lat 1804—1824*. *Litery A—K*, rkp. 1375 i *Litery L—Z*, rkp. 1376.

45 BPTPN, *Archiwum książy Sułkowskich z Rydzyny, Listy Teresy Kickiej do Ewy Sułkowskiej z Kickich z lat 1808, 1810, 1811 i 1813*, rkp. 1378.

46 BPTPN, *Archiwum książy Sułkowskich z Rydzyny, A.P. Sułkowski, Journal pendant mon sejour à Paris depuis le 23 mars 1806*, rkp. 1363.

47 BPTPN, *Antoni Paweł Sułkowski: Fragmenty dziennika z lat 1816, 1817 i 1819*, rkp. 1365.

48 BPTPN, *Archiwum książy Sułkowskich z Rydzyny, Antoni Paweł Sułkowski: Dziennik z lat 1821—1823*, rkp. 1366.

49 BKPAN, *Wypisy źródłowe J. Baumgarta z lat 1725—1833 z archiwum Sułkowskich (materiały do pracy doktorskiej)*, rkp. 13682, 13683, 13684, 13685, 13687, 13688, 13689, 13693, 13694.

50 Zwrócili na to uwagę Robert Bielecki oraz Michał Świędrowski, który w monografii poświęconej gen. Janowi Krukowieckiemu porównał dużą wartość historyczną listów Sułkowskiego do korespondencji Krukowieckiego i jego małżonki Heleny Krukowieckiej, podkreślając jednak, że jest ona mniej liczna niż zbiory Krukowieckich, zob. M. Świędrowski: *Portret człowieka zapalczego. Generał Jan Krukowiecki w powstaniu listopadowym*. Oświęcim 2013, s. 9.

listy powstawały zaledwie w kilka dni, a czasem godzin po opisywanych wydarzeniach. Są więc wyrazistym odbiciem ówczesnych nastrojów, wrażeń i opinii Sułkowskiego. Korespondencja ta jest przede wszystkim źródłem poznania jego osobowości. Przedstawia cele Sułkowskiego i to, jak zamierzał je realizować. Zawiera również dużo szczegółów z życia codziennego księcia i podległych mu oddziałów, dzięki czemu możemy bliżej poznać jego spojrzenie na służbę wojskową. Oczywiście przy tym typie źródła należy zachować odpowiedni dystans wynikający z bardzo subiektywnej formy narracji.

W celu przeanalizowania losów służby wojskowej Antoniego Pawła Sułkowskiego, jego działalności oraz opinii przełożonych o nim wykorzystano zbiory rękopiśmienne znajdujące się w Archiwum Głównym Akt Dawnych. W śledzeniu dziejów kampanii 1807 r. użyteczne stały się listy mieszczące się w tekach generała Jana Henryka Dąbrowskiego. Przy analizie kolejnych napoleońskich kampanii Sułkowskiego wykorzystano natomiast niezwykle obszerną i dobrze zachowaną dokumentację znajdującą się we francuskich archiwach. Szczególnie ważne dla badanego tematu okazały się kwerendy w Service Historique de la Défense w Vincennes oraz Archive Nationale Pierrefitte-sur-Seine w Paryżu. Zbiory archiwum w Vincennes zawierają korespondencję militarną pomiędzy francuskimi dowódcami, wykazy stanu jednostek, marszruty oraz raporty z przebiegu bitew. Materiały te były niezbędne do zarysowania działalności i służby wojskowej księcia Sułkowskiego w okresie wojen napoleońskich. Nadzwyczaj wartościowy okazał się zbiór korespondencji armii Hiszpanii, który nie został jak dotąd dokładnie przebadany i opracowany przez polskich historyków pod kątem udziału polskich pułków piechoty wchodzących w skład Dywizji Polskiej (Księstwa Warszawskiego) w wojnie w Hiszpanii. Wspomniany wcześniej Stanisław Kirkor nie wykorzystał w pełni w swojej pracy tej korespondencji, jako że oparł się głównie na raportach szefa sztabu IV korpusu, które umieszczane były na końcu jego wykazów liczebnych⁵¹. Natomiast częściową kwerendę w tym zbiorze przeprowadził Robert Bielecki⁵². W Archive Nationale Pierrefitte-sur-Seine w Paryżu skorzystano ze zbioru korespondencji księcia Józefa Poniatowskiego w 1813 r.⁵³, która w większości została wydana przez Adama Skałkowskiego⁵⁴. Nie zamieścił on jednak odpisów raportów Sułkowskiego oraz ważnego — a jak

51 Service Historique de la Défense w Vincennes (dalej: SHD), *Situations 4e corps*, 8 C 359.

52 Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: BUW), *Materiały Roberta Bieleckiego, Dywizja Księstwa Warszawskiego*, syg. 48/59.

53 Archive Nationale Pierrefitte-sur-Seine (dalej: ANP), *Campagne d'Allemagne. Rapports du general Lobau, du marechal Victor, du prince Poniatowski. Septembre—octobre 1813*, AF/IV/1662/B.

54 *Korespondencja księcia Józefa Poniatowskiego z Francją*. T. 5. Oprac. A.M. Skałkowski. Poznań 1929.

się zdaje dotąd nieznanego — listu Antoniego Pawła Sułkowskiego z prośbą do Napoleona o dymisję z końca października 1813 r.

W celu przybliżenia kolejnych lat działalności i reorientacji politycznej Sułkowskiego w okresie zmian sytuacji politycznej na ziemiach polskich w latach 1813—1815, poza wspomnianymi listami do żony, przeanalizowano m.in. listy i notatki księcia Adama Jerzego Czartoryskiego znajdujące się w Bibliotece Książąt Czartoryskich w Krakowie⁵⁵ oraz dokumenty po generale Janie Krukowieckim przechowywane w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego⁵⁶. Przy opisie działalności politycznej Sułkowskiego w latach 20. i 30. XIX w. wykorzystano m.in. zbiory znajdujące się w Archiwum Państwowym w Poznaniu, w zespole Naczelnego Prezydium Prowincji Poznańskiej. Uzupełnienie i tło działalności politycznej stanowią pozostałości po działalności społeczno-gospodarczej Sułkowskiego znajdujące się w zespołach majątków ziemskich w Archiwum Państwowym w Poznaniu, a także fragmentaryczna dokumentacja Gimnazjum w Lesznie, nad którym książkę sprawował kuratelę.

Materiał badawczy uzupełniły liczne wydawnictwa źródłowe opracowanej korespondencji. Najistotniejsze były wydane przez Janusza Staszewskiego źródła do badań nad kampanią 1807 r. na Pomorzu⁵⁷ oraz opracowane przez Adama Skałkowskiego listy księcia Józefa Poniatowskiego z lat 1807—1813⁵⁸. Ponadto w niniejszym studium wykorzystano wydaną korespondencję m.in.: marszałka Louisa Davouta⁵⁹, marszałka Louisa-Alexandre'a Berthiera⁶⁰, Józefa Bonaparte⁶¹ oraz Napoleona⁶². Bardzo cenne źródło poznania ocen osoby Sułkowskiego

55 Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (dalej: BCzart.), rkp. 5236/IV, 5241/IV, 5297/IV, 6432.

56 BUW, *Zbiór gen. Jana Krukowieckiego*, rkp. 548, 561.

57 *Źródła wojskowe do dziejów Pomorza w czasach Księstwa Warszawskiego*. Cz. 1: *Zajęcie Pomorza 1806/7 r.* Wyd. J. Staszewski. Toruń 1933.

58 Wykorzystano: *Korespondencya księcia Józefa Poniatowskiego z Francją*. T. 3—5. Oprac. A.M. Skałkowski. Poznań 1928—1929.

59 *Correspondance du maréchal Davout, prince d'Eckmühl: ses commandemens, son ministère, 1801—1815*. Oprac. Ch. de Mazade. T. 2. Paris 1885.

60 *Listy szefa sztabu Wielkiej Armii marszałka Aleksandra Berthiera do ks. Józefa Poniatowskiego w 1813 r.* Oprac. M. Łukasiewicz. „Studia do Historii Wojskowości” 1981, nr 24.

61 *Mémoires et correspondance politique et militaire du roi Joseph*. Wyd. A. du Casse. T. 7. Paris 1854.

62 *Correspondance de Napoléon 1er publiée par ordre de l'empereur Napoléon III*. T. 18. Paris 1865; *En marge de la correspondance de Napoléon I. Pièces inédites concernant la Pologne (1801—1815)*. Oprac. A. Skałkowski. Paris 1911; *Napoleon Bonaparte. Correspondance générale vers le Grand Empire 1806*. T. 6. Oprac. J.C. Casanova, F. Houdecek, E. Lerner, I. Delage. Paris 2009; *Napoleon Bonaparte. Correspondance generale. Tilsit, l'apogée de l'Empire 1807*. T. 7. Oprac. M. Kerautret, G. Madec, F. Houdecek, M. Baudouin, I. Delage. Paris 2010.

przez mu współczesnych stanowiły liczne pamiętniki z epoki. Problemem natomiast była ich narracja, w której książkę został oceniony przez pryzmat swojej postawy po bitwie pod Lipskiem w październiku 1813 r. oraz podczas powstania listopadowego. W przypadku służby wojskowej Sułkowskiego ciekawe okazały się pamiętniki żołnierzy, którzy służyli pod jego rozkazami. Dały one nam subiektywną, ale istotną ocenę jego walorów i umiejętności wojskowych⁶³. Tło wydarzeń historycznych oraz poszczególne epizody z życia księcia przybliżyła prasa z epoki.

Ramy czasowe pracy wyznaczyły lata życia księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego: 1785—1836. Jej struktura ma charakter chronologiczno-problemowy. Podzielona jest na prolog, epilog i sześć rozdziałów, w których zostały omówione kolejne etapy życia i aktywności wojskowo-politycznej księcia Sułkowskiego.

W prologu zatytułowanym *Gospodarcze i polityczne podstawy potęgi rodu Sułkowskich w XVIII w.* omówiono działalność polityczną i publiczną rodu książąt Sułkowskich, a przede wszystkim przedstawicieli linii rydzyskiej (wielkopolskiej) rodziny — Augusta i Antoniego Sułkowskich. Charakterystyka i analiza przebiegu karier książąt Sułkowskich pozwoliły dostrzec wiele wspólnych czynników motywujących ich działalność publiczną i prywatną. Było to istotne dla szerszego zrozumienia źródła późniejszych ambicji Antoniego Pawła Sułkowskiego i umiejętnego stosowania przez niego wyniesionej z domu arystokratycznej strategii rodowej.

W rozdziale pierwszym, *Wychowanie i edukacja Antoniego Pawła Sułkowskiego*, opisane zostały okoliczności zawarcia drugiego małżeństwa Antoniego Sułkowskiego z Karoliną z hr. von Bubna und Littitz oraz narodzin Antoniego Pawła Sułkowskiego. Na podstawie dostępnych materiałów źródłowych przedstawiono jego młodość i wychowanie. Postarano się ocenić, na ile było to wykształcenie typowe dla grupy, z której się wywodził. Ponadto omówiono kwestię rodzaju wykształcenia, które nie predestynowało go do podjęcia służby wojskowej. Odpowiedzi na powyższe pytania pozwoliły dokonać próby rekonstrukcji systemu wartości wykształconego w Sułkowskim i tego, jaki miał on wpływ na jego dalsze postępowanie.

63 H. Dembiński: *Niektóre wspomnienia o działaniach korpusu polskiego pod dowództwem xiecia Józefa Poniatowskiego w roku 1813-tym przez naocznego świadka, Jenerała Henryka Dembińskiego, naówczas kapitana jazdy*. Paryż 1845; J. Kozłowski: *Historia 1 pułku a potem 9 pułku Wielkiego Księstwa Warszawskiego*. Poznań 1887; D. Chłapowski: *Pamiętniki. Wojny napoleońskie 1806—1813*. Poznań 1899; J. Daleki: *Wspomnienia mojego ojca żołnierza dziewiątego pułku Księstwa Warszawskiego*. Poznań 1903; H. Dembiński: *Pamiętnik*. T. 1. Warszawa 1903; A. Fredro: *Trzy po trzy*. Warszawa 1987; S. Broekere: *Pamiętniki z wojny hiszpańskiej 1808—1814*. Gdynia 2004.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Początek kariery wojskowej 1806—1808*, zaprezentowano motywy stojące za podjęciem przez Antoniego Pawła Sułkowskiego służby wojskowej oraz jego szlak bojowy. Cezury czasowe wyznaczone są przez ważne momenty w przebiegu służby księcia. W 1806 r., podjąwszy się wystawienia 1. pułku piechoty w ramach tworzącej się legii generała Jana Henryka Dąbrowskiego, wziął on udział w stopniu pułkownika w kampanii na Pomorzu w 1807 r. Były to działania kluczowe dla jego kariery, podczas których pozyskał opinię odważnego dowódcy zarówno wśród polskich, jak i francuskich przełożonych. Cezurę końcową rozdziału stanowi początek 1808 r., kiedy Sułkowski poślubił Ewę Kicką. Zwrócono przy tym uwagę na koneksje rodzinne, które dzięki temu uzyskał.

Rozdział trzeci, *Służba wojskowa w Hiszpanii 1808—1810*, zawiera analizę motywów decyzji Sułkowskiego o dalszym rozwoju kariery pod okiem Napoleona i w konsekwencji przejściu z 9. pułkiem piechoty na francuski żołąd. Następnie został opisany szlak bojowy księcia w Hiszpanii, do której książę wyruszył w 1808 r. w ramach Dywizji Polskiej (Księstwa Warszawskiego). W tej części pracy przedstawiono znaczenie odbytej kampanii hiszpańskiej dla jego dalszej służby. Ukazano ponadto, jak postrzegał Sułkowski tę wojnę — tj. jej ogólne znaczenie w polityce europejskiej, sposób jej prowadzenia oraz spojrzenie na Hiszpanię i ludność m.in. w sferze różnic kulturowych. Warte uwagi są jego bardzo krytyczne oceny w tych kwestiach i zestawienie ich z innymi opiniami wojskowych służących w Hiszpanii po stronie Napoleona. Cezurę końcową rozdziału stanowi 1810 r., kiedy Sułkowski uzyskał stopień generała brygady. Mimo tego sukcesu rozczarowany przebiegiem kampanii i brakiem możliwości bezpośredniego wykazania się przed Napoleonem postanowił wrócić do kraju. Ważna w tym rozdziale była próba nakreślenia portretu psychologicznego Sułkowskiego — młodego i nad wyraz ambitnego arystokraty — jego postrzegania kariery wojskowej oraz środków służących jej rozwojowi.

W rozdziale czwartym, *Droga do chwały — na czele brygady w wojnie 1812 r.*, przedstawiono udział Antoniego Pawła Sułkowskiego w życiu publicznym Księstwa Warszawskiego oraz proces zacieśniania współpracy z księciem Józefem Poniatowskim. Następnie został zarysowany szlak bojowy księcia na czele brygady kawalerii podczas kampanii 1812 r. Uwzględniono przy tym ocenę skuteczności Sułkowskiego jako dowódcy jazdy. Przeanalizowano także jego spostrzeżenia na temat odbytej kampanii rosyjskiej i związane z nią nadzieje na odbudowę Królestwa Polskiego w granicach przedrozbiorowych.

W rozdziale piątym, *Droga do wodza naczelnego — na czele dywizji w wojnie 1813 r.*, zarysowano okoliczności mianowania Sułkowskiego generałem dywizji oraz jego udział w kampanii 1813 r. Co więcej, korespondencja księcia była

cenna dla zrozumienia napięcia panującego wśród elit politycznych po przegranej kampanii 1812 r. i odczuwanej przez nią niepewności na temat przyszłych politycznych losów państwa w 1813 r. Najważniejszym punktem zwrotnym w służbie wojskowej Sułkowskiego były wydarzenia, które miały miejsce tuż po bitwie pod Lipskiem, kiedy po śmierci Józefa Poniatowskiego został mianowany Wodzem Naczelnym Wojska Polskiego. Jego postawa podczas sprawowania funkcji oraz podanie się do dymisji wzbudziły wśród współczesnych wątpliwości co do honorowego postępowania księcia. W rozdziale został zrekonstruowany przebieg wydarzeń po bitwie. Na tle obowiązujących wówczas norm honorowych przeanalizowano motyw, jakimi kierował się Sułkowski, podając się do dymisji. Rozważono także, jakie miało to dla niego konsekwencje oraz jak było postrzegane przez współczesne elity polityczne.

Rozdział szósty, *Wobec nowej rzeczywistości politycznej 1814—1818*, porusza kwestię postawy Sułkowskiego — jego motywów i planów względem dalszej działalności w czasie tworzenia się nowej rzeczywistości politycznej na ziemiach polskich w 1814 r., związanej z przegraną cesarza Napoleona i podjęciem sprawy polskiej przez cara Aleksandra I. Zwrócono tu uwagę na to, jak książę reagował na zachodzące zmiany polityczne i jak starał się dostosować do obecnej sytuacji w celu osiągnięcia jak największych korzyści, a więc z kim wszedł w alianse polityczne, gdy realizował swoje założenia. Wiązało się to z próbą rekonstrukcji postrzegania przez Sułkowskiego pojęcia patriotyzmu i służby wobec swojej ojczyzny. Ponadto podjęto starania, by odpowiedzieć na pytanie, na ile jego postępowanie było typowe w danej sytuacji politycznej dla środowiska, do którego należał, tj. elity politycznej i wojskowej. Przedstawiono także rezygnację Sułkowskiego w 1818 r. z dalszej służby w Królestwie Polskim, kiedy podał się do dymisji i wrócił do swoich dóbr w Rydzynie w Wielkim Księstwie Poznańskim. W tym kontekście interesujące było odpowiedzenie na pytanie, dlaczego postanowił zrezygnować ze służby wojskowej i jakie wydarzenia zmusiły go do tego kroku.

Rozważania zamyka epilog, zatytułowany *Działalność publiczna 1818—1836*, w którym dokonano analizy aktywności publicznej Sułkowskiego w latach 20. i 30. XIX w. W tym okresie książę występował w obronie polskiej narodowości: pełnił funkcję marszałka na trzech sejmach prowincjonalnych w 1827, 1830 i 1834 r. Dzięki temu stał się jedną z czołowych i cenionych postaci w Wielkopolsce, zwłaszcza dlatego, że starał się osobiście zabiegać u króla o prawa dla Polaków. Nakreślono też zaangażowanie Sułkowskiego w pracę organiczną. Należało przy tym wytłumaczyć, w jaki sposób w tym czasie postrzegał polskość, z jakimi zjawiskami ją utożsamiał i jakie wykorzystywał środki dla jej zachowania w Wielkim Księstwie Poznańskim. Jego zaangażowanie doprowadziło w latach 30. XIX w. do konfliktu z nowym naczelnym prezesem Wielkiego

Księstwa Poznańskiego — Eduardem Flottwellem. Rozważaniami objęto także postawę Sułkowskiego wobec powstania listopadowego i jego brak zaangażowania w polski zryw niepodległościowy. Tym samym dokonano całościowej oceny działalności publicznej księcia Antoniego Pawła Sułkowskiego w Wielkopolsce. Pracę uzupełniają liczne mapy i ilustracje oraz aneks, który przedstawia drzewo genealogiczne rydzynskiej linii książąt Sułkowskich.

W tym miejscu chciałbym podziękować mojemu mistrzowi — profesorowi Dariuszowi Nawrotowi — za okazaną opiekę i życzliwość oraz nieustającą od lat inspirację czasami napoleońskimi. Wyrazy wdzięczności i uznania kieruję pod adresem profesorów Jarosława Czubatego, Macieja Trąbskiego oraz Michała Baczkowskiego, których niezwykle cenne uwagi pozwoliły wzbogacić merytorycznie niniejszą pracę. Dziękuję doktorowi Grzegorzowi Madejowi za udostępnienie zbiorów prywatnych książąt Sułkowskich oraz fachową pomoc w rozszyfrowywaniu genealogicznych tajemnic rodu Sułkowskich. Przede wszystkim dziękuję z całego serca mojej Rodzinie i Przyjaciołom, na których olbrzymie wsparcie i wyrozumiałość mogłem zawsze liczyć.

Wykaz skrótów

AGAD	• Archiwum Główne Akt Dawnych
ANP	• Archive Nationale Pierrefitte-sur-Seine
APL	• Archiwum Państwowe w Lesznie
APP	• Archiwum Państwowe w Poznaniu
ARKSW	• Archiwum Rodowe Książąt Sułkowskich w Wiedniu
ARLG	• Archiwum prywatne Reguli Loher Gemperle (Szwajcaria)
BCzart.	• Biblioteka Książąt Czartoryskich
BIBLPAN	• Biblioteka Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk
BJ	• Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
BKPAN	• Biblioteka Kórnicka Polska Akademia Nauk
BOssol.	• Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
BPTPN	• Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk
BRacz.	• Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu
BUW	• Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
CBW	• Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego
GStAPK	• Geheimes Staatarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie
KEN	• Komisja Edukacji Narodowej
MBB	• Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej
PSB	• Polski Słownik Biograficzny
SHD	• Service Historique de la Défense w Vincennes

Spis ilustracji, map, tabel

- Ilustracja 1 • Aleksander Józef Sułkowski (1695—1762). Drezno (?) po 1734 r.
Autor: malarz nieznanym. Źródło: zbiory Muzeum Okręgowego w Lesznie, nr inw.:
ML 60 • 23
- Ilustracja 2 • August Kazimierz Sułkowski (1729—1786). Około 1765—1768.
Autor: malarz nieznanym. Źródło: do 1939 r. w Muzeum Narodowym w Warszawie,
nr inw. 375, obecnie zaginiony (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:August_Sulkowski.JPG) • 30
- Ilustracja 3 • Franciszek de Paula Sułkowski (1733—1812). Około 1780 r. Autor: malarz
nieznanym. Źródło: zbiory Muzeum Okręgowego w Lesznie, nr inw. ML 52 • 31
- Ilustracja 4 • Antoni Sułkowski (1735—1796). Około 1745 r. Autor: malarz nieznanym.
Źródło: zbiory Muzeum Okręgowego w Lesznie, nr inw. ML 46 • 33
- Ilustracja 5 • Karolina Sułkowska z hr. von Bubna und Littitz (1759—1831). 1798 r.
Autor: Merlini, Cecylia Duchesne, Wyganowska (1771—1801).
Źródło: zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie, Min. 941 MNW
(<https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/katalog/523210>) • 59
- Ilustracja 6 • Zamek w Rydzynie. Około 1834 r. Autor: X.T.S. [prawdopodobnie księżna
Teresa Sułkowska (1815—1889)]. Źródło: „Przyjaciel Ludu”, 10 grudnia 1834, nr 24
(<https://polona.pl/item/zamek-rydzynski,ODgyMTYxMjU/o/#info:metadata>)
• 67
- Ilustracja 7 • Antoni Paweł Sułkowski (1785—1836). 1807 r. Autor: Ruschke.
Źródło: zbiory Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, nr inw. 1114X • 90
- Ilustracja 8 • Polska piechota pod Gdańskiem w 1807 r. Autor: Karl von Höwel.
Źródło: K. von Höwel: *Verzeichnis der Bilder und Skizzen aus den Jahren 1806—
1813: darstellend Kriegserlebnisse in Danzig: nach Augenzeugnis gemalt und
gezeichnet*. Gdańsk 1909, s. 16 (<https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=56583>)
• 91
- Ilustracja 9 • Ewa z Kickich Sułkowska (1786—1824). Autor: nieznanym. Źródło: zbiory
Muzeum Narodowego w Warszawie, nr inw. Rys. Pol. 1770/72, Karta 72 w albumie
Luizy Radziwiłł • 128

- Ilustracja 10 • Żołnierz 9. pułku piechoty. Miedzioryt. Autor: Karl Friedrich Weiland. 1812 r. Źródło: Collection d'uniformes de l'armée française et de ses alliés en 1812. Gravures de C. Weiland (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8427426d.r=weiland%20armee?rk=42918;4>) • 141
- Ilustracja 11 • Żołnierze piechoty Księstwa Warszawskiego. Autor: Kajetan Saryusz-Wolski. Źródło: Biblioteka Narodowa (<https://polona.pl/item/grenadier-i-woltyzer-z-karabinami,NzxmjkzMjg/o/#info:metadata>) • 203
- Ilustracja 12 • Antoni Paweł Sułkowski (1785—1836). Litografia. Berlin pierwsza połowa XIX w. Autor: Karl Palzow według obrazu Juliusa Knorre'a. Źródło: zakład litograficzny G. Eduarda Müllera w Berlinie (<https://polona.pl/item/antoine-prince-sulkowski-antoni-xiaze-sulkowski,NzA1MDY4/o/#info:metadata>) • 243
- Ilustracja 13 • Generał brygady i jego adiutant. Autor: Kajetan Saryusz-Wolski. Źródło: Biblioteka Narodowa (<https://polona.pl/item/general-w-czapce-ulanskiej-i-adjutant,ODEwNzc2Njk/o/#info:metadata>) • 256
- Ilustracja 14 • 9. pułk ułanów i 5. pułk strzelców konnych. Autor: Kajetan Saryusz-Wolski. Źródło: Biblioteka Narodowa (<https://polona.pl/item/dwaj-ulani-na-koniach,NzxmjkzMjk/o/#info:metadata>) • 272
- Ilustracja 15 • 13. i 10. pułk huzarów Księstwa Warszawskiego. Autor: Kajetan Saryusz-Wolski. Źródło: Biblioteka Narodowa (<https://polona.pl/item/huzar-wreczajacy-list-podporucznikowi,NzxmjkzMjc/o/#info:metadata>) • 301
- Ilustracja 16 • Książę Józef Poniatowski i Antoni Paweł Sułkowski podczas przeglądu wojsk w Żytawie 1813 r. Autor: Müller. Źródło: C.A. Tobias: *Beiträge zur Geschichte der Stadt Zittau. Begebenheiten und erlebnisse in Zittau 1813*. T. 1. Żytawa 1863 (<https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/52068/4>) • 349
- Ilustracja 17 • Książę Józef Poniatowski (1763—1813). Autor: Kajetan Saryusz-Wolski według obrazu Horacego Verneta (1789—1863). Źródło: Biblioteka Narodowa (<https://polona.pl/item/xiaze-jozef-poniatowski-1808-1813,ODEwNzc2Njg/o/#info:metadata>) • 365
- Ilustracja 18 • Antoni Paweł Sułkowski (1785—1836). Litografia. Około 1825 r. Autor: Fr. Gregor według rysunku Fridricha Kristiana Kriegera. Źródło: Biblioteka Narodowa (<https://polona.pl/item/le-prince-antoine-sulkowsky,NDc3MjQONjI/o/#info:metadata>) • 428
- Ilustracja 19 • Antoni Paweł Sułkowski (1785—1836) na tle zamku w Rydzynie. 1837 r. Autor: Georg Friedrich Raschke (1772—1849). Źródło: zbiory Muzeum Narodowego w Poznaniu, nr inw. MNP/Mo 727 • 447
- Ilustracja 20 • Sułkowscy herbu Sulima. Genealogia linii książęcej. Młodsza linia rydzyńska. Źródło: opracowanie własne • 459

- Mapa 1 • Kierunek działań wojsk napoleońskich pod Tczewem. Źródło: opracowanie własne • 105
- Mapa 2 • Plan walk o Tczew 23 lutego 1807 r. Źródło: opracowanie własne • 107
- Mapa 3 • Fragment francuskiego plan oblężenia Gdańska. 1807 r. Autor: niezany. Źródło: Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GED — 14284 (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8492407f/f1.item.r=danzig%201807>) • 112
- Mapa 4 • Fragment francuskiego planu oblężenia Kołobrzegu. Wyraźnie widać zaznaczony polski obóz na skraju kołobrzeskiego lasu. 1807 r. Autor: niezany. Źródło: Bibliothèque nationale de France, GED— 57 (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8438973c.r=colberg%201807?rk=85837;2>) • 115
- Mapa 5 • Obszar działań Dywizji Polskiej (Księstwa Warszawskiego) w Hiszpanii w okresie 1808—1809. Autor: V.B. Darbyshire. Źródło: Ch. Oman: *A history of peninsular war*. T. 2. Oxford 1903, s. 596 • 166
- Mapa 6 • Plan bitwy pod Almonacid 11 sierpnia 1809 r. Źródło: opracowanie własne • 192
- Mapa 7 • Plan bitwy pod Ocañą 19 listopada 1809 r. Źródło: opracowanie własne • 210
- Mapa 8 • Teren operacji wojsk napoleońskich w Andaluzji 1810 r.
Autor: V.B. Darbyshire. Źródło: Ch. Oman: *A history of the Peninsular War*. T. 3. Oxford 1908, s. 128 • 220
- Mapa 9 • Plan bitwy pod Smoleńskiem 16—18 sierpnia 1812 r. Źródło: opracowanie własne • 283
- Mapa 10 • Pościg za armią Rosyjską. Źródło: opracowanie własne • 291
- Mapa 11 • Plan bitwy pod Borodino pozycje z dnia 7 września 1812 r.
Źródło: opracowanie własne • 293
- Mapa 12 • Obszar działań V korpusu polskiego na południe od Moskwy.
Źródło: opracowanie własne • 309
- Mapa 13 • Szlak bojowy polskiego VIII korpusu podczas kampanii jesiennej 1813 r.
Bez dywizji gen. Jana Henryka Dąbrowskiego. Źródło: opracowanie własne • 353
- Mapa 14 • Plan bitwy pod Lipskiem, sytuacja 19 października 1813 r.
Źródło: opracowanie własne • 361
- Tabela 1 • Stan liczebny 9. pułku piechoty w Hiszpanii w okresie, kiedy na czele oddziału stał książę Antoni Paweł Sułkowski. Źródło: opracowanie własne na podstawie: SHD, *Situations 4e corps*, 8 C 359 • 171

Indeks osobowy

• A

- Abello Vincento • 219
Abramczuk Olga • 9, 62, 66, 68, 73,
417, 422, 424, 427, 475
Ajewski Konrad • 157, 410, 472
Aksamitowski Wincenty • 85—87, 89,
94, 100—101, 238
Albrecht Janusz • 242, 475
Alcántara Alcaide Esteban • 220, 475
Allix Jacques • 263
Alphonse Alexandre • 365, 379, 473,
André Roger • 406, 475
Aréizaga Juan de • 204, 206, 208—
211, 214
Askenazy Szymon • 8, 22, 55, 251,
276, 319, 327, 334, 345, 350, 367,
370, 401, 413, 475
Assollant Alfred • 261, 475
Augereau Pierre • 357
Austin Paul Britten • 249, 261, 266,
304, 317, 475

• B

- Baczkowski Michał • 9, 20, 60,
61, 65, 71, 74, 82, 129, 187, 223,
236, 339, 340, 372, 412, 417, 431,
475
Badeński Karol Ludwik • 71
Baggehuffwood Karl Fedorowicz •
293—294, 300, 302, 312, 314,
315
Bagration Piotr Iwanowicz • 262, 264,
266, 272, 275, 278, 279, 290, 294,
299, 300
Bantysz-Kamienski Nikołaj Nikołajewicz
(Бантыш-Каме́нский Никола́й
Никола́евич) • 34, 475
Baranowski Jerzy • 41, 238, 475
Baranowski Marcin • 231, 334, 347,
348, 475, 489
Barclay de Tolly Michael Andreas • 242,
278—279, 287, 289, 290, 292, 294,
300, 363, 395
Bartoszewicz Kazimierz • 396, 397,
403—407, 410, 413, 414, 475
Bastin Jean-Guillaume • 163
Baudouin Marie • 16, 95, 111, 473
Baum Anton • 328—329
Baumann Johann Friedrich Theodor •
427, 435
Baumgart Jan • 10, 13—14, 21, 24,
25, 27, 29, 32, 33, 38, 44, 48, 50, 58,
59, 61, 69, 123, 128—129, 139, 286,
324, 420, 422, 468, 469, 475, 476
Bazyłow Ludwik • 400, 479
Beauharnais Eugeniusz de • 253, 278,
282, 289, 292, 293, 299, 300, 328,
337, 338,
Beauharnais Józefina de • 71, 147,
152
Bégat Pierre • 119, 185, 288, 481
Bennigsen (Benningsen) Levin August
von • 77, 102, 121, 312, 315,
365
Bentkowska, z Ułęża • 127
Bentkowski Jacek • 128
Benyskiewicz Joachim • 426, 476
Berlanga Rodriguez de • 220, 485

- Bernadotte Jean Baptiste Jules • 85, 102, 365
- Bernard Léonce • 136, 476
- Bernus Edmond • 423, 476
- Berthier Louis-Alexandre • 16, 114, 118, 120, 123, 124, 136, 153–155, 164, 167, 168, 218, 224, 267, 268, 302, 352, 354, 357, 364, 472
- Bertin Georges • 261, 476
- Berton Jean Baptiste • 168, 215
- Bessieres Jean-Baptiste • 307
- Beuharnais Stefania de • 71
- Beylin Karolina • 239, 476
- Białkowski Antoni • 89, 376, 379, 471
- Bianchi Friedrich • 362, 363
- Bielecki Robert • 9, 13–15, 60, 61, 65, 72, 74, 82, 83, 92, 100, 117, 122, 129, 130, 140, 152, 155, 159, 163, 172, 174, 178, 179, 186, 187, 230, 244, 250, 265, 318, 324, 328, 336, 348, 349, 351, 368, 369, 372, 382, 391, 404, 405, 412, 415, 423, 427, 438, 453, 454, 469, 471, 473, 476
- Biezborodko Aleksander • 66
- Bignon Louis Pierre Édouard • 251, 330, 334–336, 340, 342, 392, 455
- Bigoszewska Wanda • 152, 476
- Bisping Adam • 325, 341
- Bisping Piotr • 130, 341, 342
- Bispingowa z Kickich Józefa • 130, 341, 342
- Bisso José • 220, 471
- Blankensee Wilhelm • 443
- Blayney Andrew Thomas • 160, 471
- Blondeau Jacques • 185–187, 207, 212, 215, 216, 495, 499
- Blücher Gebhard Leberecht von • 362, 363
- Blumer Ignacy • 80, 313, 314, 317
- Bodinier Gilbert • 80, 98, 99, 476
- Bogdanowicz Modest Iwanowicz (Богданович Модест Иванович) • 261, 275, 279, 287, 292, 294, 299, 300, 304, 317, 476
- Bogdziewicz Henryk • 41, 48, 476
- Boivin Jacques Denis • 153
- Bojanowicz Adam • 260
- Bonaparte Hieronim • 246, 247, 252, 261–270, 274
- Bonaparte Józef • 16, 136, 167, 181, 187, 202, 206, 209–211, 226, 223
- Bonaparte Ludwik • 73
- Bonaparte Napoleon • 8, 12, 16, 18, 19, 55–57, 70–74, 77–79, 81–85, 93–100, 102, 109–111, 114, 116, 117, 121, 124, 125, 135–140, 143, 145–148, 151, 153–155, 157, 159–161, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 174, 177–179, 181, 184, 186, 201, 202, 216, 217, 225, 226, 229, 240, 241, 245–247, 251–253, 255, 261–267, 274, 276, 278, 281–288, 290, 294–297, 299–302, 304, 307, 311, 312, 317, 319, 324, 326, 329, 334, 336, 338, 342, 343, 346, 347, 350–352, 354–359, 362, 363, 365–374, 377–379, 381–385, 389–392, 398, 400, 403, 404, 406, 408, 410, 411, 415, 418, 453, 454, 479
- Borowiak Stanisław • 10, 42–44, 50, 66, 67, 86, 234, 421, 422, 457, 476
- Borowski Stanisław • 113
- Borowski Wacław • 280
- Borowski Walenty • 217
- Borozdin Michaił • 293, 298
- Bouillé du Chariol Louis Joseph Amour De • 213, 217, 219–221
- Bouillon Gotfryd • 70
- Boulogny Juan • 197
- Bourg Edme-Théodore • 288, 486
- Brandt Henryk • 159, 178, 471
- Brandys Marian • 8, 55, 56, 95, 476
- Brenn Gustaw von • 439
- Brňovják Jiří • 27, 476

- Brodowski Aleksander • 448
 Broekere Stanisława • 17, 94, 143,
 145, 148, 151, 153, 156, 162, 165,
 172, 176, 187—189, 192, 194—197,
 199, 200, 219—222, 224, 393, 471
 Bronikowski Mikołaj • 318
 Brühl Henryk • 22, 25
 Brunswicki Karl Wilhelm • 77
 Bruyere Jean Pierre Joseph • 247, 284,
 297
 Brzechwa Franciszek • 270
 Buba Jan • 41, 48, 476
 Bubna und Littitz Jan Wacław von • 58,
 66, 175,
 Bubna und Littitz Johann Heinrich
 Freihher von • 57
 Bubna und Littitz Leopold von • 57
 Bubna und Littitz Maria Juliana von •
 57
 Bubna von Littitz Ferdinand Graf •
 328, 352
 Buchholtz Ludwig • 47
 Bucholc-Srogosz Katarzyna • 9, 39,
 100, 238, 476, 487
 Bugaj Arkadiusz • 261, 486
 Bułhakow Jakow • 46
 Burbon Ferdynand VII • 197
 Burbon Henryk IV • 70
 Burbon Ludwik XV • 69
 Burbon Ludwik XVIII • 408
 Bystram, kapitan • 102

 • *Ĉ*
 Carmigniani Juan-Carlos • 77, 136,
 155, 166, 172, 184, 187, 189, 204,
 488
 Cartojal Urbino • 169, 172
 Casanova Jean-Claude • 16, 85, 472
 Casse Albert du • 16, 181, 200, 472
 Castejón Francisco • 192, 198, 210—
 213
 Castillo Juan José del • 221
 Castlereagh Robert Stewart • 408

 Celiński Józef • 265
 Chacón José • 198
 Chacón Nicolás • 197
 Chambarliac Dominique-André •
 119—120
 Chaptal Jean-Antoine • 70
 Charles-Lavauzelle Henri • 242, 472
 Charlot, kapitan wojsk francuskich •
 107
 Chełmicki Piotr • 448
 Chłapowski Dezydery • 17, 81, 82,
 84, 87, 91, 104—107, 111, 112, 147,
 281, 422, 433, 436, 438, 471
 Chłopicki Józef • 312, 391, 413,
 436—438
 Chodyła Zbigniew • 37, 476
 Chodyński Adam • 61, 476
 Chojnacki Maciej • 153
 Chowański Adam • 50, 476
 Chrzanowska Klementyna • 249, 304,
 317, 475
 Chrzanowski Wojciech • 136, 249,
 304, 317, 475, 476
 Ciepłińska Kamila • 165, 476
 Ciesielski Tomasz • 23, 30, 33, 44,
 476
 Clarke Henri Jacques Guillaume • 143,
 146, 153, 154, 172, 178, 186, 205,
 207
 Clossman Johannes Joseph von • 105,
 107, 108
 Compans Jean Dominique • 296, 297
 Copons Francisco • 210, 211, 214
 Corneille Pierre • 70
 Courbière Wilhelm de • 105
 Courten Juana de • 192
 Cuesta Gregorio García de la • 187
 Czaja Aleksander • 39, 40, 477
 Czarnecki Jan (Teodor?) • 120
 Czartoryska Izabela • 63, 174
 Czartoryski Adam Jerzy • 16, 326,
 343, 380, 381, 383, 393, 397, 403,
 405—407, 409, 411, 413—417, 436

- Czartoryski Adam Kazimierz • 36, 253
- Czartoryski Konstanty • 340
- Czartoryski Teodor • 32,
- Czeppe Maria • 8, 55, 56
- Cziczagow Paweł • 326,
- Czop Jan • 88, 89, 477
- Czubaty Jarosław • 10, 12, 20, 74, 78–80, 83, 92–94, 96, 98, 99, 121, 122, 126, 135, 136, 139, 144, 152, 173, 177, 179, 183, 229–231, 239, 240, 242, 251, 253–255, 261, 266, 286, 287, 319, 323, 324, 326–328, 330, 332, 334–336, 340, 341–343, 345, 367–369, 371, 372, 374, 381–383, 385, 389–392, 394, 398, 400–404, 455, 477
- Czubek Jan • 378, 473
- *D*
- Daleki Andrzej • 89, 148, 213
- Daleki Jakub • 17, 89, 122, 145, 149, 151, 189, 213, 471
- Damamme Jean-Claude • 155, 304, 477
- Darewski Antoni • 85–86
- Daru Pierre • 123
- Davout Louis • 16, 77, 78, 94, 95, 123–126, 135–140, 151, 160, 179, 181, 182, 225, 234, 240, 247, 264, 274, 275, 278, 282, 283, 289, 293, 296, 297, 299, 300, 408, 470
- Dąbrowska Magdalena • 142, 477
- Dąbrowski Jan Henryk • 8, 13, 15, 18, 74, 77–81, 83–87, 89, 91, 94, 100–107, 109–111, 114, 116–118, 121–123, 125, 126, 139, 230, 237, 241, 263, 279, 318, 332, 335, 347, 348, 353, 361, 362, 365, 367–370, 373, 374, 379, 380, 383, 390, 391, 393, 394, 398, 400–402, 406, 417, 418, 465, 467, 470
- Dąbrowski Jan Michał • 103, 104, 106, 107
- de Gelo, markiz • 193
- de Zolina, wicehrabia • 193, 198
- Deboli Antoni • 43
- Dejean Jean François Aimé • 85, 148, 152, 186
- Delage Irene • 16, 85, 95, 111, 472, 473
- Dembiński Henryk • 17, 260, 269, 270, 285, 291, 297, 298, 303, 304, 311, 314–316, 345, 349, 373, 376, 377, 379, 437, 471
- Dembowski Leon • 97, 127, 129, 377
- d’Ermenoville Girardin Alexandre • 247
- Dernałowicz Maria • 22, 477
- Dessolles Jean-Joseph • 191, 198, 206, 209–211, 214
- Dobrogojski Ignacy • 313
- Dochturow Dimitrij • 279, 293, 294, 300, 312
- Downarowicz Antoni • 85, 113
- Drouet d’Erlon Jean-Baptiste • 125, 154, 168
- Drozdowski Marian • 29, 35–39, 44, 477
- Drózdź Piotr • 287, 290, 292–294, 296–302
- Dubrovin Nikołaï Fiodorowicz (Дубровин Николай Фёдорович) • 46
- Duchesnois Joséphine • 70
- Dufour François-Bertrand • 113, 312
- Dukwicz Dorota • 28, 29, 32–43, 45–50, 57, 60, 65, 232, 477
- Dumas Mathieu • 155
- Dunin-Wilczyński Zbigniew • 36, 49, 477
- Durka Jarosław • 420, 477
- Dusiewicz Andrzej • 279–286, 308–311, 313–317, 477
- Dwernicki Ludwik • 390

- Dworzaczek Włodzimierz • 24, 43, 44, 49, 58, 65, 446, 469, 477
- Działyńska (z Ciesielskich) Konstancja • 57
- Działyńska Maria • 57
- Działyński Jakub • 57
- Działyński Ksawery • 83
- Działyński Marcin • 26
- Dziekoński Kazimierz • 347, 359
- Dzierzbicki Tadeusz • 416
- Dzierżykraj-Morawski Franciszek • 114, 117, 118, 348, 377, 393, 472
- Dziewanowski Dominik • 102—104, 113, 226, 268, 273
- Dziewanowski Marian Kamil • 415, 477
- Dzwonkowski Włodzimierz • 130, 478
- *É*
- Eile Henryk • 230, 478
- Elisiejew Andriej • 294
- Esdaile Charles • 155, 219, 221, 478
- Estreicher Karol • 40, 46, 478
- Evrard Nicolas Joseph • 164
- Exelmans Remy • 78
- *ƒ*
- Fabry Gabriel • 265, 268, 270, 277, 471
- Falkowski Hipolit • 393
- Falkowski Juliusz • 127, 339, 478
- Fernández Claudio • 190, 191, 194—197, 199, 486
- Ferraz y Cornel Francisco Javier • 196
- Filipczak Witold • 39, 45, 478
- Filipowski, nauczyciel młodych Sułkowskich • 24
- Fiodorowna Maria • 60
- Fiszer Stanisław • 110, 137, 250, 266, 275—277, 315, 317, 330, 335, 376
- Fiszerowa Wirydianna • 97, 232, 233, 323, 376, 471
- Flottwell Eduard Heinrich • 20, 435, 439—446, 455
- Forrest Alan • 93, 477
- Fosten Bryan • 147, 479
- Frankenberg-Ludwigsdorf Wolf Sylvius Leopold von • 441
- Franceschi Jean Baptiste • 188
- Fredro Aleksander • 17, 82, 97, 242, 370, 378, 454, 471
- Fredro Maksymilian • 259, 260
- Freire Manuel • 205, 206, 208, 210, 211, 214
- Friant Louis • 297, 300
- Friederich Rudolf • 346, 351, 352, 356, 358, 359, 362—364, 366, 478
- Friederichs Jean • 305
- *G*
- Gajewski Franciszek • 260, 372, 376, 472
- Gallaher John • 136, 137, 478
- Gartig Joseph • 68
- Gates David • 172, 190, 199, 204, 207—210, 212, 214, 478
- Gawron Przemysław • 188, 478
- Gawroński Franciszek Salezy • 378
- Gawroński Stanisław • 302
- Gąsiorowski Antoni • 36, 37, 47, 488
- Gembarzewski Bronisław • 12, 81, 83, 89, 91, 94, 100, 101, 122, 125, 136, 139, 140, 142, 145, 153, 167, 188, 200, 213, 217, 229, 230, 236, 241, 247, 266, 280, 303, 305, 327, 334, 348, 349, 393, 394, 398, 401, 410, 417, 436, 473, 478, 480
- Gerber Rafał • 411, 472
- Giedroyc Romuald • 401
- Giętgud Antoni • 325
- Giętgud Ignacy • 111, 113, 114
- Girard Jean Baptiste • 209—214
- Girón Pedro Agustín • 192, 196, 210, 211, 213,

- Gneisenau August Wilhelm Anton
Neidhardt von • 435
- Goclon Jacek Arkadiusz • 80, 478
- Godebski, adiutant księcia Antoniego Pa-
wła Sułkowskiego w 1815 r. • 410
- Golicyn Dmitrij • 294, 297
- Gómez de Arceche José • 161, 190,
191, 193—200, 209—212, 214, 478
- González Caizán Cristina • 136, 158,
161, 172, 178, 472
- Gorayski Józef Korczak • 345, 346,
472
- Gorczałow Andriej • 294, 296, 297,
360, 363
- Gorzeński Augustyn • 94
- Gorzeński Stanisław • 200
- Gorzeński Tomasz • 113
- Gorzyński Stanisław • 165
- Górski Antoni • 236
- Grabowska (z Szydłowskich) Elżbieta •
130, 233, 478
- Grabowski Józef • 371, 377, 378, 391,
472
- Grabowski Kazimierz • 130
- Grabowski Michał • 130, 231, 234,
235, 237, 278, 285, 286, 489
- Grabowski Stanisław • 130
- Graff Ignacy • 41
- Grasset Alphonse • 222, 478
- Gregor Fr. • 428, 464
- Grobelski Wojciech • 115, 478
- Grobicki Jerzy • 241, 242, 247, 267—
270, 272, 347, 478
- Grochulska Barbara • 78, 121, 229,
255, 478
- Grolman Karl Wilhelm Georg • 435,
436, 443
- Grot Zdzisław • 424, 435, 472, 478
- Grotowski Feliks • 138, 142, 148, 158,
160, 187, 200, 204, 217
- Grouchy Emmanuel • 289
- Grysińska-Jarmuła Katarzyna • 423,
487
- Gugenmus Jan • 80
- Guiot de Fleville Małgorzata Zofia •
55, 95
- Günther Ernest • 425
- Günther Felix • 364, 478
- Gurowski Rafał • 58
- Gutakowski Ludwik • 94, 130
- Gutakowski Wacław • 231
- Gyulai Ignác • 362
- *ℋ*
- Haberko Anna • 403, 479
- Habsburg Karol VI • 26
- Habsburg Maria Józefa • 24
- Habsburg Maria Krystyna • 29
- Habsburg Maria Teresa • 27
- Habsburg-Lotaryński Ferdynand III Józef
Jan-Baptysta, książę Würzburga •
253
- Hagemann Karen • 93, 477
- Halicz Emanuel • 78, 121, 479
- Handelsman Marcei • 80, 121,
135, 253, 254, 325, 328, 335, 472,
479
- Haselau, kapitan wojsk pruskich •
105, 106
- Haselwanter Franz • 68
- Haugwitz Friedrich Wilhelm von • 26,
27
- Hauke Marurycy • 80, 113, 114, 236,
237
- Haythornthwaite Philip • 147, 479
- Hempel Joachim • 159
- Hempel Stanisław • 163
- Hessen-Homburg Ludwik • 363
- Hildebrandt, kupiec tczewski • 103
- Hohenlohe Friedrich von • 77, 363
- Hohenzollern Fryderyk II (Wielki) •
28, 29, 47, 143
- Hohenzollern Fryderyk Wilhelm III •
73, 77, 79, 93, 408, 419, 420, 422,
426, 427, 430—432, 435, 436, 439,
443—445, 448, 449, 455

Hohenzollern (Radziwiłł) Fryderyka Lu-
dwika • 427
Hohenzollern Wilhelm (Wilhelm I) •
427
Holleben Albert von • 346, 479
Homola Irena • 231, 406, 479
Höpfner von Eduard • 74, 77, 104,
108, 117, 119, 120, 479
Houdecek François • 16, 85, 95, 111,
472, 473
Houssaye Armand Lebrun de la •
310
Houssaye Henry • 390, 403, 479
Höwel Karl von • 91, 463, 479
Hube Michał Jan • 62, 64
Hulin Pierre Augustin • 148, 151,
152
Huppe Adam • 410, 411
Hurtig Józef • 80

• J

Jacomé Pelegrin • 210, 211, 214
Jakóbczyk Witold • 420, 421, 426,
427, 429—432, 434, 435, 439, 440,
479, 484
Jakubowski Stanisław • 113, 120,
121, 138, 139, 142, 150, 153, 206,
213, 215
Janiszewski Józef Kajetan • 200
Jaraczewski Andrzej • 48, 481
Jarzewicz Magdalena • 68, 479
Jaszowski Józef • 378, 381, 472
Jedlicki Jerzy • 11, 479
Jednorowski Dominik • 347, 390,
479
Jeziorowski Artur • 8, 56, 479
Jeziorowski Tadeusz • 128, 448, 449,
479
Jędrysiak Jacek • 347, 420, 479, 484
Jourdan Jean-Baptiste • 167, 168, 170,
173, 185, 186, 189, 204
Juhel Pierre • 205, 208, 209, 211—
213, 215, 479

Junot Jean-Andoch • 246, 278, 281,
282, 289, 299, 300, 302

• K

Kaczmarczyk Zdzisław • 48, 474
Kalckreuth Friedrich Adolf von • 102
Kalinka Walerian • 422, 479
Kallas Marian • 254, 255, 479
Kamieniecki Ludwik • 230, 238, 241,
265, 363
Kamieński Michał • 247, 258, 259,
263—269, 271, 273, 275, 276, 280,
287
Kamiński Antoni • 168
Kamiński Józef • 373
Kanafocka Patrycja • 432, 480
Karczewski Feliks • 348, 373
Karpińska Małgorzata • 416, 471
Karpow Akim • 295, 302
Karwowski Stanisław • 12, 50, 420—
423, 425, 430, 438, 441, 442, 445,
447, 448, 480
Kasperek Norbert • 10, 200, 310, 389,
416, 435, 438, 472, 480, 482, 483
Katarzyna II Wielka • 47, 59, 66, 98,
413
Kellermann François Christophe •
143
Kellermann François Étienne • 206,
347, 354, 355, 357, 358, 360—362
Kenig Piotr • 27, 32, 480
Kerautret Michel • 16, 95, 473
Kerchnawe Hugon • 355, 358, 360,
480
Kicka (z Szydłowskich) Józefa • 130,
235
Kicka Józefa, córka Józefy i Onufrego Kic-
kich • 130, 233
Kicka Natalia • 9, 60, 61, 64, 65, 68,
71, 73, 74, 86, 223, 224, 236, 318,
397, 399, 400, 406, 410—414,
417, 430, 431, 436, 438, 439, 446,
472

- Kicka Teresa • 14, 127, 130, 131, 230, 233, 236, 237, 374
- Kicki Ludwik • 130, 230, 231, 406, 407
- Kicki Onufry • 126, 231, 233, 235, 239, 257, 396, 397
- Kieniewicz Stefan • 404, 480
- Kierski Rafał • 86, 87, 204, 217
- Kincel Ryszard • 22, 26, 32, 456, 480
- Kirkor Stanisław • 8, 11, 15, 136, 140, 142, 143, 146, 150, 151, 153—155, 159, 165—168, 170, 172, 184, 185, 187—189, 191, 200, 204, 205, 207, 208, 212—214, 216, 217, 219, 220, 222, 480
- Kisielnicki, kapitan w 13. pułku huzaarów • 277
- Kitowicz Andrzej • 28
- Kleczyński, podpułkownik, adiutant generała Blondeau • 215
- Kleist Friedrich • 363, 364
- Klem Jakub • 113
- Klempert Mateusz • 416, 483
- Klenau Johann • 357, 359, 363
- Klicki Stanisław • 402
- Kneschke Ernst Heinrich • 57, 480
- Kniaziewicz Karol • 265, 276, 278, 279, 283, 285, 296, 302, 315, 340, 398, 401
- Knobelsdorff Friedrich Wilhelm Ernst von • 73
- Knorre Julius • 243, 464
- Kocój Henryk • 47, 435, 438, 474, 480
- Kołaczkowski Klemens • 288—289, 295, 310, 353, 355, 368, 375, 381, 472
- Komarzewski Jan • 71
- Konarski Stanisław • 24, 41, 64
- Konopczyński Władysław • 38, 39, 45, 50, 55, 480
- Konopka Jan • 172, 200
- Konowniczn Piotr Pietrowicz • 295, 296
- Konstanecki Jan • 348
- Koprukowniak Albin • 236, 488
- Korff Fiodor • 294
- Kornatowski Piotr • 113
- Korzon Tadeusz • 230, 480
- Kosiński Antoni • 179
- Kosiński Antoni Amilkar • 104, 108, 110, 111, 179, 430
- Kossakowska-Szanajca Zofia • 391, 480
- Kossakowski Józef Antoni • 391
- Kossecki Michał • 402
- Koszarski Stefan • 108
- Kościński Konstanty • 41, 42, 480
- Kościuszk Tadeusz • 78, 406
- Kot Stanisław • 64, 480
- Kotkowska-Bareja Hanna • 417, 480
- Kowalczyk Rafał • 317, 480
- Kowalski Kajetan • 448
- Kowecki Jerzy • 47, 474
- Kownacki Józef • 114, 200
- Kozietulski Jan Leon • 139
- Kozłowski Józef • 17, 87, 94, 101, 102, 109, 137, 140, 143, 145, 147, 148, 151, 158, 160, 161, 165, 172, 188, 189, 192, 194, 195, 197, 199, 200, 205, 212, 213, 215, 223, 224, 418, 472
- Krasiński Adam, podkomorzy ciechanowski, generał • 25,
- Krasiński Adam Stanisław, biskup kamieniecki • 38
- Krasiński Izydor • 296, 300, 363
- Krasiński Wincenty • 157, 159, 160, 162—164, 368, 390, 391, 394, 395, 397, 398
- Kraszewski Kajetan • 234, 472
- Kraushar Aleksander • 213, 366, 367, 474, 480
- Kretow (Kretov) Nikołaj • 363
- Kreutz Kiprian • 294

- Krieger Fridrich Kristian • 428, 464
 Kroczyński Hieronim • 11, 81, 84,
 111, 113—123, 480
 Kropiński Ludwik • 340
 Król Barbara • 41, 474
 Królewski Jacek • 448, 480
 Krukowiecka Helena • 14
 Krukowiecki Jan • 14, 16, 285, 328,
 348, 361, 365—369, 372, 375,
 377—381, 383, 390, 391, 393, 406,
 469
 Krzyżanowski Seweryn • 393
 Krzyżostaniak Magdalena • 156, 157,
 178, 480
 Kubicki Mikołaj • 80
 Kubis Paweł • 253—255, 480
 Kukiel Marian • 12, 74, 77, 101, 102,
 136, 165, 172, 184, 187, 196, 207,
 213, 229, 240, 241, 246, 251—254,
 259, 261—270, 272, 274—276,
 279—282, 284—287, 289, 290,
 292—302, 304, 305, 307, 308, 310—
 315, 317—319, 346, 351, 361, 366,
 367, 480, 481
 Kulczycki Ludwik • 414, 481
 Kulesza Antoni • 234
 Kulińska Anna • 21, 482
 Kurcewski Józef • 447
 Kurnatowski Zygmunt • 241, 248,
 258—260, 337, 348
 Kuruta Dymitr • 414
 Kutuzow Michaił • 292, 294, 298,
 302, 307, 309, 311, 312, 327
 Kwaśniewski Walenty • 348, 367,
 368, 372
 Kwiatkowski Stanisław • 234
 Kwilecki Andrzej • 21, 35, 50, 481

 • *L*
 Lacy Luis • 192, 193, 198, 210—213
 Lafuente Alcántara Miguel • 220, 481
 Lajard Félix • 325
 Langeron Andrault • 353, 363
 Larisch-Nimsdorf Luiza von • 346
 Laske Jan • 155, 172, 481
 Lasalle Antoine-Charles-Louis de •
 167, 168
 Latour-Maubourg Marie Victor Nicolas
 de Fay • 246, 247, 265—273, 289,
 294, 312, 317, 362
 Laubert Manfred • 421, 426, 427,
 435, 440, 443
 Lauriston Jacques Alexandre Bernard
 Law • 353, 362
 Lechartier Georges • 77, 481
 Ledebur Leopold • 21, 487
 Ledóchowski Mieczysław • 234
 Lefebvre Francois-Joseph • 102, 103,
 110, 111, 113, 114, 125, 145, 146,
 154, 155, 164, 167, 168
 Lefebvre-Desnouettes Charles • 303—
 305, 307—309, 318, 356, 357, 370
 Lefol Étienne Nicolas • 362
 Leggiere Michael • 346, 481
 Lerner Élodie • 16, 85, 472
 Lestwitz Karl Rudolf von • 66
 Leszczyńska (z Opalińskich) Katarzyna •
 26
 Leszczyński Stanisław • 26, 31
 Leśniewski Czesław • 72, 471
 Letort Louis-Michel • 364
 Leval Jean François • 146, 167, 169,
 186, 192—195, 197, 198, 200, 201,
 210, 212, 213, 215
 Lewaszow Wasilij • 364
 Libicki Marcin • 41, 238, 475
 Libiszowska Zofia • 42, 481
 Liechtenstein Moritz von • 362
 Liévyns A. • 119, 185, 288, 481
 Linowski Aleksander • 397
 Lischewski, kapitan wojsk pruskich •
 105
 Loeve-Weimars François-Adolphe •
 288, 481
 Loison Louis Henri • 114, 118, 120,
 121, 125

- Lord Robert Howard • 48, 481
 Lorge Jean • 247
 Lotaryński Franciszek I • 27
 Löwendal Ulrich Friedrich Waldemar • 31
 Lubowiecki Ignacy • 200, 310, 377, 472
 Lucchesini Girolamo • 71
 Lulewicz Henryk • 22, 488
 Luthowski, kapitan • 348
- *L*
- Łącki Melchior • 101, 113
 Łączyński Benedykt Józef • 337
 Łepkowski Tadeusz • 11, 481
 Łojek Jerzy • 48, 481
 Łoza Stanisław • 40, 69, 481
 Łuba Józef • 128
 Łubieński Feliks • 94
 Łubieński Stefan • 101
 Łubieński Tomasz • 402
 Łukasiewicz Mariusz • 12, 16, 319, 326, 327, 330, 333—335, 337—339, 345—364, 366, 367, 369—371, 472, 481
 Łukasiński Walerian • 411, 472
 Łuszczewski Jan Paweł • 94
- *M*
- Macdonald Etienne • 351, 352, 354, 362
 Machynia Mariusz • 33, 36, 484
 Maciejewski Marian • 147, 481
 Madec Gabriel • 16, 95, 473
 Madej Grzegorz • 10, 20, 21, 24, 27, 35, 42, 55, 346, 456, 457, 368, 476, 477, 481—484, 489
 Madziar Dawid • 10, 92, 100, 180, 251, 252, 254, 255, 337, 339, 349, 353, 355, 356, 375, 385, 389, 427, 438, 481, 482
 Majewski Józef • 118, 120
 Malczewski Ignacy • 37
 Maleszewski Piotr • 8
 Malicki Patrycjusz • 77, 482
 Malinowski Andrzej • 446, 448, 482
 Małachowski Kazimierz • 363
 Małachowski Stanisław, prezes senatu Księstwa Warszawskiego • 129
 Małachowski Stanisław, pułkownik • 247
 Małachowski-Łempicki Stanisław • 238, 482
 Małecka Malwina • 155, 304, 483
 Małowiecki Rafał • 155, 481
 Mansuy Abel • 246, 253, 482
 Maresz Teresa • 423, 487
 Maret Hugues Bernard • 139, 232
 Margaron Pierre • 185
 Margeron Piotr • 362
 Markiewicz Mariusz • 39, 476
 Martinien Aristide • 348, 482
 Massalski Ignacy • 57
 Massenbach Eberhard Friedrich • 112
 Massenbach Georg von • 448
 Matuszewicz Tadeusz • 254, 326—327, 396—397, 406
 Matuszewski Józef • 48, 474
 Mazade-Percin Charles • 16, 136, 471
 Mazanek Anna • 425, 482
 Maziarz Robert • 88, 116, 119, 482, 488
 Mazowski Krzysztof • 155, 166, 170, 172, 184, 187—189, 205, 213, 216, 219, 482
 Mazurkiewicz Wincenty • 239
 Mazurski Krzysztof • 348, 482
 Mączzak Antoni • 327, 394, 486, 489
 Mchowski Prokop • 84—85, 101, 113
 Meklemburski Karol • 297
 Meklemburski Karol Fryderyk August • 440
 Meller-Zakomelski Piotr • 312
 Ménard Jean-François Xavier de • 103—105, 111

- Mendoza y Rico José • 221—223, 472
 Mensdorff Emanuel • 358
 Merlin Christophe Antoin • 191—193, 198, 199
 Merlini Dominik • 41
 Merlini, Duchesne, Wyganowska Cecylia • 59, 463
 Merveldt Maximilian Friedrich von • 362
 Miaskowski Aleksander • 32
 Miaskowski Kacper • 393
 Michalak Grażyna • 21, 482
 Michalski, radca księcia Antoniego Pa-wła Sułkowskiego • 434
 Michałowski Bartłomiej • 414, 473
 Mickiewicz Adam • 424
 Mielżyński Maksymilian • 49
 Mielżyński Stanisław • 81, 226, 235
 Mikaberidze Alexander • 287, 290, 292, 294, 295, 297—299, 302, 482
 Milhaud Édouard Jean-Baptiste • 169, 191—193, 205, 208—211
 Miłoradowicz Michaił • 294, 307—312, 333, 363
 Mitera-Dobrowolska Mieczysława • 40, 473
 Młodziejowski Andrzej Stanisław • 40
 Mohr Johann • 359, 360, 363
 Mojaczewski Stanisław • 84, 85, 90, 108, 110—113
 Mokronowski Stanisław • 417, 418
 Moliński Zdzisław • 7, 8, 21, 28, 82, 448, 454, 476, 477, 479, 482—485, 489
 Montbrun Louis-Pierre • 247
 Montrezor Ludwik • 104
 Moore John • 164
 Morawski Józef • 430, 469
 Morawski Kazimierz • 40, 482
 Morawski Konrad • 277, 317, 482,
 Morawski Ryszard • 85, 88, 89, 101, 112—114, 148, 241, 242, 247, 267—270, 302, 303, 308—311, 314, 315, 317, 326, 330, 337, 339, 348, 351, 353, 355, 359, 361, 364, 366, 483
 Morski Karol • 179
 Mortier Adolphe Édouard • 189, 205, 206, 208, 209, 212—216
 Morvan Jean • 155, 304, 483
 Mostowski Tadeusz • 326, 342, 406
 Motty Marceli • 424, 472
 Mrozowska Kamila • 36, 61, 62, 64, 483
 Mróz-Mazur Katarzyna • 136, 484
 Müller Eduard • 243, 464
 Murat Joachim • 278, 279, 281—285, 287, 289, 290, 292, 293, 295—297, 299—301, 303, 305—308, 311—313, 317, 362, 371
 Mycielski Ludwik • 436, 437, 439
 Mycielska Maria • 459
 Myszkowski Andrzej • 32
- *N*
- Nabielak Ludwik • 130, 483
 Nadzieja Jadwiga • 236, 361—364, 366, 367, 372, 414
 Nakwaska Anna • 127
 Nansouty Étienne Marie Antoine Cham-pion De • 247, 284, 312, 362
 Napier William Francis Patrick • 164, 190, 483
 Nawrot Dariusz • 10, 20, 21, 55, 78, 79, 123, 124, 252, 262—266, 323, 324, 326, 341, 342, 353, 368, 416, 456, 476, 477, 482—484, 489
 Nesselrode Karl Robert • 400
 Ney Michel • 164, 278, 281—283, 287, 289, 293, 299, 300, 357
 Niedzielski Kazimierz • 364, 366, 483
 Niegolewski Andrzej • 429
 Niemcewicz Julian Ursyn • 72, 73, 404, 424, 473
 Niemojewski Józef • 83, 84, 88, 101—107, 109, 110, 125, 245, 247, 395

Niesiecki Kasper • 21, 483
Niesiołowski Franciszek Ksawery • 395
Nieuważny Andrzej • 7—10, 55—57, 60, 61, 65, 71, 74, 82, 97, 102—104, 106—108, 110, 129, 157—159, 174, 178, 179, 187, 223, 236, 327, 328, 334, 372, 412, 417, 431, 454, 475, 477, 483
Niewierowski Dmitrij • 279, 294
Nostitz August • 362
Nouvelle Masson de • 168
Nowosilcow Nikołaj Nikołajewicz • 396, 397, 413—415

• ©

Oborski Aleksander • 348, 358
Offmański Mieczysław • 414, 484
Ogiński Michał Kleofas • 251, 473
Ohryzko Jozafat • 42, 474
Okęcki Onufry • 57
Olazával José de • 196
Olczak Mariusz • 346, 484
Olejniczak Andrzej • 347, 484
Olmedo Checa Manuel • 221, 472
Oman Charles • 136, 155, 166, 170, 172, 184, 187—191, 193, 195, 196, 198, 199, 200, 204—206, 208—214, 220, 465, 484
Ontalba Juárez Florencio • 207—211, 215, 484
Orczykowski Andrzej • 24, 27, 324, 422, 470
Orłow-Denisow Wasilij • 312, 313, 358
Ossowski Kazimierz • 157, 484
Osten-Sacken Fabian Gottlieb • 344, 363,
Ostermann-Tołstoj Aleksander Iwanowicz • 293, 294, 307, 308, 312
Ostrowska-Kębłowska Zofia • 41, 484
Ostrowski Antoni • 212, 370, 377—379, 396, 401, 406, 410, 473, 474

Ostrowski Tomasz • 212, 370
Ożarowski Adam • 409

• P

Pac Ludwik • 239
Pachocka Anna • 61, 484
Pachoński Jan • 102, 122, 126, 158, 259, 332, 347, 373, 394, 402, 404, 417, 484
Paczuski Adam • 81, 85, 88, 89, 101, 112—114, 139, 148, 241, 242, 247, 267—270, 302, 303, 308—311, 314, 315, 317, 326, 330, 337, 339, 348, 351, 353, 355, 359, 361, 364, 366, 483, 484
Pahlen Piotr • 359, 360, 363
Pajol Pierre Claude • 247, 294, 362
Palarczykowa Anna • 372, 410, 474
Palkij Henryk • 10, 21, 25, 28, 29, 44, 46, 50, 51, 484
Palzow Karl • 243, 464
Panin Nikita • 45
Paprocki Bartosz • 21
Paprocki Franciszek • 12, 420, 423, 425—427, 429—432, 434, 435, 439—445, 484
Paris d'Illins Antoine Marie • 206, 208—211
Paskiewicz Iwan Fiodorowicz • 275, 282
Paszkowski Franciszek • 393, 397—399, 401
Pawlikowski Jarosław • 8, 55, 56, 477
Pawłowicz Romanow Konstanty • 363, 398—400, 402, 407, 411, 413—415
Pawłowski Bronisław • 181, 183, 184, 484
Pawłowski Tomasz • 393
Pawłowski, ksiądz • 448
Pelletier Jean Baptiste • 283, 296, 297
Pérez Frías Pedro Luis • 222, 485

- Perłakowski Adam • 21—28, 456, 484
- Perrin Claude-Victor (Victor) • 169, 170, 187, 189, 204—206, 208, 214, 216, 352, 355—357, 362, 467
- Perzyński Benedykt • 265, 266
- Peyriere Honore Theodore Maxime Gazan de la • 210, 211
- Picard Luis Auguste • 267, 268, 314, 356, 485
- Piecyk Ireneusz • 88
- Pierry Léonard-Antoine • 164
- Piotrowski Michał • 238, 394
- Piwoń Aleksander • 26, 50, 485
- Płatow Matwiej • 263, 264, 266—268, 270, 271, 293, 300, 356—358, 363
- Podruczny Grzegorz • 120
- Polak Krzysztof • 347, 349, 353, 355, 361, 364, 366, 367, 485
- Polkowski Piotr Feliks • 179
- Pomorzkanat Atanazy Józef • 43, 48
- Poniatowski Józef • 7, 15—16, 18, 19, 109, 113, 122, 125, 126, 128—132, 135, 139, 140, 174, 183, 184, 217, 218, 225, 226, 231, 234, 235, 237, 238, 240—242, 245, 246, 250, 254, 261, 262, 264—268, 275—284, 287, 289, 292, 293, 295—300, 302, 305, 307—310, 313, 315, 317—319, 323, 325, 326, 329—331, 334—345, 347, 349—352, 354—360, 362—367, 369, 370, 374, 383—385, 392, 394, 395, 417, 418, 452, 454, 456, 464, 467
- Poniatowski Stanisław August • 35—38, 43, 45, 46, 49, 60, 67, 68, 71, 126, 127, 130, 232, 233
- Poniński Stanisław • 427, 448, 449
- Popliński Jan • 424, 425
- Potocka (z Lubomirskich) Aleksandra • 71, 239
- Potocka-Wąsowiczowa Anna (z Tyszkiewiczów) • 376, 378, 417, 473
- Potocka Antoniowa • 127
- Potocki Aleksander • 129
- Potocki Antoni • 348, 402,
- Potocki Artur • 239
- Potocki Feliks • 136, 152, 165, 179—181, 200, 202
- Potocki Henryk • 459
- Potocka Laura • 127
- Potocka Paulina • 129
- Potocki Stanisław Kostka • 135, 239
- Potocki Stanisław, generał • 226, 238
- Pradt Dominique de • 253, 319, 325
- Prądkzyński Ignacy • 412, 436—438, 473
- Preibisz Leon • 35, 41, 48, 50, 66, 67, 421, 422, 485
- Prendel, major • 242
- Przebendowski Konstanty • 270
- Przyborowski Walery • 195, 213, 485
- Przybylski Ignacy • 61, 101, 116
- Przygodzki Jacek • 252—254, 396, 398, 401, 404, 410, 413, 415, 485
- Pstrągowski Józef • 68
- Puthod Jacques-Pierre-Louis • 103—105
- *Q*
- Quelise Julia • 55
- *R*
- Rachuba Andrzej • 22, 488
- Racine Jean-Baptiste • 70
- Raczyński Atanazy • 127, 427, 429, 430, 473
- Raczyński Edward • 425
- Raczyński Kazimierz • 35
- Radziewski Paweł • 185
- Radziwiński Aleksander • 267
- Radziwiłł Antoni • 419, 420, 427, 429, 431, 434, 443
- Radziwiłł Dominik • 239
- Radziwiłł Eliza • 427
- Radziwiłł Karol „Panie Kochanku” • 41

- Radziwiłł Luiza • 128, 463
 Radziwiłł Michał • 436—438
 Radziwiłł Walenty • 406
 Radziwiłłowa (z Lubomirskich) Maria • 55
 Rajewski Nikołał • 275, 279, 293, 294, 298, 307, 363
 Rakowski Kazimierz • 420, 485,
 Raschke Georg Friedrich • 447, 449, 464
 Rautenstrauch Józef • 80, 401
 Ravet, porucznik adiutant generała Blondeau • 215
 Read Jan • 155, 166, 172, 184, 187, 189, 204, 485
 Redel Jakub • 80
 Reder-Gadow Marion • 222, 485
 Rembowski Aleksander • 114, 473
 Rendall Jane • 93, 477
 Repnin Nikołał • 37
 Rey Louis Emmanuel • 192, 193, 209
 Rey Marie-Pierre • 390, 485
 Reynier Jean-Louis-Ébénézer • 246, 344
 Rigel, oficer w dywizji niemieckiej • 200
 Rivas José • 210, 211
 Roberts Andrew • 70, 166, 485
 Robles Francisco Guillen • 220, 485
 Röder Friedrich Erhard Leopold von • 435
 Rogacki Tomasz • 102, 298, 485
 Rogaliński, kapitan w 1 (9) pułku piechoty • 90, 91, 114
 Rolnik Dariusz • 39, 47, 476, 485
 Romanow Aleksander I • 19, 79, 121, 250, 251, 311, 312, 324, 326, 330, 342, 363, 380, 381, 383, 389—397, 400—418, 448, 453—455
 Romanow Mikołał I • 408, 437
 Romeuf Jean Louis • 151
 Rossi Eugenio de • 120, 485
 Rostocki Władysław • 157—159, 176, 178—180, 485
 Rostopczyn Fiodor • 304
 Rostworowski Emanuel • 11, 485
 Rostworowski Michał • 89, 414, 485
 Roszak Stanisław • 41, 485
 Roth W. • 119, 473
 Rottermund Andrzej • 41, 238, 475
 Rousset Camille • 348, 486
 Rozmysłowski Ignacy • 204
 Roźniecki Aleksander • 95, 231, 238, 239, 241, 242, 247, 265—270, 273, 304, 330, 331, 374, 402, 411, 412, 415
 Rudnicki Józef • 151, 170, 193—195, 202, 213, 214, 473
 Rudnicki Urban • 120
 Ruiz Jaén Pedro Luis • 207—211, 215, 484
 Rulikowski Mieczysław • 41, 474
 Rumiancew Piotr Aleksandrowicz • 32
 Ruschke, malarz • 89, 90, 463
 Rybiński Maciej • 300, 440
 Rymyszyna Maria • 47, 487
 Rzewuski Henryk • 414, 473
 Rzodkiewicz Józef • 348
 Rzurowski Kajetan • 347, 356
 Rzyszczewski Gabriel • 341
- §
- Saint Albin Hortensjusz de • 8, 55
 Saint-Chamans Alfred Armand Robert • 176, 249, 473
 Saint-Germain Antoine-Louis Decrest de • 312, 317
 Sanguszko Eustachy • 340, 341
 Sanudo Bayón Juan José • 190, 191, 193—200, 486
 Sapieha Aleksander • 125
 Sapieha Paweł • 239
 Sarrut Germain • 288, 486

- Saryusz-Wolski Kajetan • 203, 256,
272, 301, 365, 464
- Schack Cyprian • 24
- Schäffer-Bernstein Johann Georg von •
215
- Schill Ferdinand von • 114, 117
- Schmidt Adolf Wenceslaus • 61, 62,
68
- Schmidt-Brentano Antonio • 30, 32,
486
- Schmidt Józefa • 459
- Schneid Frederick • 346, 481
- Schramm Jean Adam • 168, 169, 185
- Schwarzenberg Karl Philipp • 326—
329, 333, 334, 357, 359, 362, 363,
374
- Szaniecki Michał • 48, 474
- Sebastiani Horace François • 146,
160, 167, 170, 172, 173, 185—190,
192—195, 197, 198, 200, 204—209,
214, 216, 218—220, 222, 223, 287,
288, 292, 295, 297, 299, 303, 304,
313—315, 362, 408, 473
- Sénarmont Alexandre-Antoine Hureau
De • 211, 212
- Senfft von Pilsach Fryderyk • 152
- Séron, pułkownik • 269
- Serra Jeane Charles • 231—233,
239
- Sevilla Juan de • 196
- Sielski Andrzej • 113, 117, 120, 121,
142, 195, 200
- Sierakowski Karol • 398, 401
- Sierawski Julian • 84, 85, 101, 104,
106, 107, 110, 113
- Sievers Jakob Johann • 47, 48
- Sievers Karl • 292, 294—298
- Sitkiewicz W, ksiądz • 129
- Skalkowski Adam • 15, 16, 55, 78, 81,
83, 108, 146, 231, 234, 241, 319,
331, 370, 404, 410, 422, 471, 472,
474, 486
- Skalton Anton • 284
- Skowronek Jerzy • 319, 327, 345,
350, 367, 370, 415
- Słubicki Augustyn • 368, 377, 378
- Smarzewski Marcin • 316, 368, 473
- Smith Digby • 261, 364, 366, 367,
486
- Smith Sidney • 408
- Smoleński Władysław • 47, 486,
- Smolka Stanisław • 396, 407, 413,
486
- Sobieski Jan III • 173
- Sobolewska (z Grabowskich) Izabela •
130, 233
- Sobolewska (z Szydłowskich) Ewa •
130
- Sobolewska Maria • 130
- Sobolewska Teresa • 130
- Sobolewski Maciej • 136, 148—150,
165, 180, 181, 188, 195, 200
- Sobolewski Walenty • 130
- Sokolnicki Celestyn • 49—50
- Sokolnicki Józef • 348
- Sokolnicki Michał • 123—125, 230,
348, 352—354, 359—361, 363—
370, 374, 376, 379, 380, 383, 391,
394, 395, 398, 406, 473
- Sokolnicki Michał, autor • 123, 124,
361, 391, 486
- Sokołow Oleg • 147, 486
- Sokołowski B., kapitan • 114
- Sokołowski, kapral • 120
- Sossigny, kapitan inżynierów w Dywi-
zji Polskiej [Księstwa Warszawskie-
go] • 215
- Souham Joseph • 362
- Soult Nicolas • 166, 170, 187, 189,
205—209, 211—213, 215, 218,
224
- Sparre Louis-Ernest Joseph • 197
- Sperański Michał • 416
- Szrednicki Czesław • 33, 36, 484
- Stablewski Antoni • 200
- Stablewski Erazm • 412, 421, 447

- Stackelberg Otto Magnus von • 39, 40, 45–46
- Stampa Piñeiro Leopoldo • 190, 191, 194–197, 199, 486
- Starnawska Maria • 41, 238, 475
- Staszewski Janusz • 11, 16, 74, 79, 81, 83–86, 89–91, 101–104, 106, 108, 111–114, 116–118, 120, 121, 123, 241, 244, 247, 250, 259, 267–270, 272, 275, 303, 474, 486
- Staszic Stanisław • 72, 73, 471
- Stegner Tadeusz • 102, 483
- Stehr Eliza • 423, 487
- Stein und Juttingen Anna Franciszka Katarzyna Von • 24
- Stembert Laurent-Joseph • 163, 164
- Stillfried Rudolph • 21, 487
- Stokowski Kajetan • 410
- Stolberg-Wernigerode Otto • 57, 328, 487
- Strogonow [Stroganow] Paweł • 312, 315
- Stroynowski Andrzej • 9, 64, 99, 238, 448, 449, 487
- Stryjeński Zygmunt Karol • 402
- Strzeżek Tomasz • 244, 272, 280, 414, 487
- Subervie Jacques-Gervais • 247
- Suchet Louis Gabriel • 178
- Suchodolski pułkownik, adiutant sztabowy Dywizji Polskiej [Księstwa Warszawskiego] • 215
- Suchorzewski Tadeusz • 348, 355, 402
- Sulgostowski Marcin Dunin • 447, 448
- Sulikowski Tadeusz • 179
- Sułkowska (von Bubna und Littitz) Karolina Maria • 13, 17, 57–59, 61–64, 66–68, 82, 86, 87, 92, 95, 100, 121, 123, 125, 127, 225, 236, 237, 328, 459, 463
- Sułkowska (z Kickich) Ewa • 13, 14, 69, 93, 95–100, 124–132, 136–138, 142–154, 157–159, 162, 165–167, 169–177, 180–184, 186–190, 201, 202, 204–207, 212–214, 217–219, 221–223, 225, 230–233, 235–237, 244–246, 248–266, 268–271, 273–280, 282, 284–288, 290–292, 295, 302–307, 311, 317–319, 324–346, 350, 351, 374, 375, 392–397, 403–413, 415, 416, 420, 422, 424, 426, 451, 453, 455, 456, 459, 463
- Sułkowska (z Mniszchów) Ludwika • 43
- Sułkowska (z Przebendowskich) Anna Teresa • 28
- Sułkowska (ze Strzemeskich) Marianna • 32, 34
- Sułkowska Elżbieta • 459
- Sułkowska Ewa Karolina • 422, 425, 459
- Sułkowska Helena Karolina • 324, 422, 425, 459
- Sułkowska Joanna • 24
- Sułkowska Józefa • 24
- Sułkowska Marianna • 24
- Sułkowska Petronela • 24
- Sułkowska Taida Karolina • 9, 61, 64, 81, 318, 324, 422, 424, 425, 459
- Sułkowska Teresa Apolonia • 28
- Sułkowska Teresa Karolina • 67, 422, 459
- Sułkowska Urszula Marianna • 27
- Sułkowski (1752–1753 r.) Stanisław • 27
- Sułkowski Aleksander Antoni • 24, 25, 29, 30, 34, 35, 38, 42–44, 469
- Sułkowski Aleksander Józef • 21–29, 32, 34, 35, 42, 50, 57, 66, 82, 462
- Sułkowski Aleksander Józef, syn księcia Antoniego Sułkowskiego • 59, 61, 459

- Sułkowski Aleksander, syn Antoniego Ryszarda • 457, 459
- Sułkowski Antoni • 13, 17, 24, 25, 32–35, 37–39, 43–51, 57–60, 62, 64–66, 451, 462
- Sułkowski Antoni Paweł • *passim*
- Sułkowski Antoni, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Antoni Ryszard • 234, 457, 459
- Sułkowski August • 17, 24, 25, 27, 29, 30, 32, 34–46, 48–51, 55, 56, 58–60, 66, 69, 422, 451, 462, 483
- Sułkowski August Antoni • 422, 426, 459
- Sułkowski Franciszek de Paula • 24, 25, 31, 32, 34, 35, 37–39, 42–44, 55, 58, 66, 69, 463
- Sułkowski Franciszek, syn Antoniego Ryszarda • 457, 459
- Sułkowski Ignacy, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Jan Kazimierz, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Józef Stanisław • 459
- Sułkowski Józef, adiutant Napoleona • 8, 9, 55–57, 71, 72, 95
- Sułkowski Kazimierz Kunegunda • 28
- Sułkowski Kazimierz, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Michał, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Stanisław • 22
- Sułkowski Stanisław Aleksander, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Stanisław, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Stefan, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Teodor, linia hrabiowska Sułkowskich • 29
- Sułkowski Jan Nepomucen • 9, 45, 122–124, 346, 456
- Sumiński Józef • 179
- Summerville Christopher • 102, 366, 379, 380, 487
- Suworow Aleksander • 65
- Swędrowski Michał • 14, 487
- Sysojew Wasilij • 267
- Szalewska (Szalińska) z Wągrowskich Elżbieta • 22
- Szczygielski Wacław • 38, 487
- Szołdrski Wiktor • 392, 393
- Szulc August • 113
- Szulc Tadeusz • 233, 487
- Szydłowski Antoni Ignacy • 129
- Szydłowski Teodor • 130
- Szymanowski Feliks • 260, 348
- Szymański Andrzej K. • 155, 304, 477
- Szyndler Bartłomiej • 373, 487
-
- Talleyrand Charles-Maurice • 71, 74
- Talma François Joseph • 70
- Tarczyński Marek • 238, 398, 411, 412, 414
- Tarkowski, żołnierz • 117, 118
- Tarnowski Jan • 406
- Tarnowski Marcin • 348, 402
- Teulié Pietro • 120
- Thibaudeau Antoine-Claire • 193, 195, 487
- Thielmann Johann Adolf von • 247, 356–358
- Thümen Heinrich Ludwig von • 419
- Timbrune de Thiembronne (książe Valence) Jean-Baptiste Cyrus de • 146, 149, 150, 165–167, 169, 170, 172, 185,
- Tobias Carl Anton • 347, 349–351, 464, 487
- Tokarz Wacław • 12, 370, 393, 398–403, 407, 413, 414, 487

- Toliński Józef • 241, 248, 258, 281, 285, 337, 348, 367, 368, 372, 390, 391
- Toll Karl von • 250
- Topolska Maria • 32, 45, 46, 50, 488
- Topolski Jerzy • 423, 479
- Torrejón Francisco Luis Díaz • 222, 223, 488
- Tournes René • 346, 488
- Tranié Jean • 77, 136, 155, 166, 172, 184, 187, 189, 204, 488
- Trąbski Maciej • 9, 12, 20, 100, 238, 242, 267, 268, 347, 348, 393, 398, 399, 401, 402, 406, 407, 410—413, 487, 488
- Trębicki Antoni • 47, 48, 474
- Tripp, podpułkownik dowódca artylerii Dywizji Polskiej [Księstwa Warszawskiego] • 215
- Truchim Stefan • 41, 48, 423, 488
- Trujillo Torcuato • 196
- Trzeciakowski Lech • 435, 478
- Tuczkołw Nikołaj • 293, 298—300
- Turno Adam • 433
- Turno Karol • 372, 474
- Turno Kazimierz • 81, 226, 267, 348, 433
- Turos Maria • 319, 488
- Tyszkiewicz Andrzej • 159, 163, 178, 179, 368, 471
- Tyszkiewicz Michał • 325
- Tyszkiewicz Tadeusz • 247, 250, 263, 268, 269, 274—276, 280, 282, 284, 288, 299, 306, 308, 310, 317
- Tyszkiewiczowa (z Poniatowskich) Teresa • 126, 225
- Tyzenhaus Konstanty • 325
- *U*
- Umiński Jan Nepomucen • 103, 281, 337, 345, 347, 348, 351, 353—360, 393—395, 400, 402, 406, 412, 413, 433, 436, 469, 474
- Unruh (Unrug) Karol Stanisław • 68, 92
- Uwarow Fiodor • 294, 300
- *U*
- Vandamme Dominique • 246
- Vauban Henrietta de • 184, 330, 331
- Venegas Francisco Javier • 184, 187, 189, 190, 192—194, 196, 198, 199, 204
- Verdot Jean Maurice • 119, 185, 288, 481
- Vidal Pierre-François • 164
- Vigodet Gaspar • 192, 193, 198, 199, 210, 211, 213, 214
- Vincent Etienne • 123
- Voltaire • 70
- von Both, major wojsk pruskich • 103, 104, 106—108
- von Wostrowski, major wojsk pruskich • 104, 105
- *W*
- Walewska Maria • 8, 56
- Wasiliew Aleksiej • 294
- Wasylewski Stanisław • 130, 478
- Wawrzecki Tomasz • 406
- Wąsicki Jan • 12, 48, 420, 426, 474, 488
- Wegner Leon • 47, 48, 488
- Weid François Pierre Félix von der (Van Derveid / Vonderweidt) • 168, 185
- Weiland Karl Friedrich • 141, 464
- Weissenwolff Nikolaus • 363
- Wellesley Arthur (ksiązę Wellington) • 184, 187, 189, 408
- Wendland Ewa • 119, 488
- Werlé François Jean • 185, 186, 188, 192, 193, 207, 210, 212, 216
- Wesołowski Ksawery • 410
- Wessel Teodor • 38

- Wettyn August III • 22, 25, 26, 28—30, 33, 34, 82
- Wettyn Fryderyk August • 121, 127, 128, 135, 143, 184, 225, 229, 235, 237, 240, 241, 252, 284, 287, 331, 334, 335, 337, 348, 367, 368, 370, 374, 381, 396, 399, 405
- Wettyn Fryderyk August II • zob. Wettyn August III
- Weysenhoff Jan • 108, 112, 113, 264, 348, 351, 352, 354, 361, 474
- Węgliński Wiktor • 435, 438, 488
- Węgorzewski Wojciech • 68
- Wielecki Henryk • 241, 483
- Wielhorski Józef • 340, 398, 400, 401, 413
- Wielopolska (z Potockich) Julia Wanda • 127
- Wierzbolowicz Karol • 348
- Wilkin Bernard • 163, 474
- Wilkin Rene • 163, 474
- Willaume Juliusz • 405, 488
- Wirtemberska (z Czartoryskich) Maria • 343
- Wirtemberski Ludwik Eugeniusz • 29
- Wirtemberski Eugeniusz • 283, 315, 363
- Wiśniewski Stanisław • 236, 488
- Wittgenstein Ludwik • 359, 363, 395
- Witusik Adam Andrzej • 236, 488
- Wodzicki Henryk • 459
- Woirdgard de Beaugard Charles-Victor • 210, 211
- Wojciechowski Kajetan • 159, 199, 213, 216, 474
- Wojcieszak Bogumił • 433, 488
- Wojtkowski Andrzej • 83, 435, 438, 488
- Wolański Filip • 39, 476
- Wolska Barbara • 39, 489
- Wołodkowicz Cezary • 231, 234, 237, 489
- Wołoszyńska Zofia • 41, 489
- Wołoszyński Ryszard • 127, 489
- Wołowicz (Wołłowicz) Andrzej • 396, 406
- Woyczyński (Wojczyński) Stanisław • 234, 395, 398, 401
- Woykowski Antoni • 28, 473
- Wulfers Jan • 62, 64
- Wurzbach Constantin • 24, 57, 59, 489
- Wybicki Józef • 77—79, 81, 83, 139, 255, 474
- Wybranowski Roman • 368, 372, 474
- Wylich und Lottum Carl Friedrich Heinrich von • 430, 441
- *Y*
- Yorck Johann • 363
- *Z*
- Zabiełto Henryk • 373, 381
- Zabiełto Konstanty • 373
- Zacharewicz Zbigniew • 84, 85, 113, 489
- Zahorski Andrzej • 47, 487
- Zajączek Józef • 230, 285, 394, 398, 401
- Zajewski Władysław • 81, 404, 435, 437, 480, 488, 489
- Zakrzewski Hieronim • 429
- Zalejko Gwidon • 11, 489
- Zalewski Stanisław • 200
- Załęski Stanisław • 48, 489
- Załużski Józef • 410, 474
- Zambrzycki Paweł • 165
- Zamoyska (z Czartoryskich) Zofia • 327, 343
- Zamoyski Adam • 240, 261, 304, 311, 317, 403, 489
- Zamoyski Stanisław Kostka • 326, 327, 336, 343, 397, 406, 409
- Zayas (y Chacón) José Pascual de • 205, 206, 210—212, 214

Zbijewski Romanem • 348, 373
Zdzitowiecki Cyprian • 215, 393
Zea Antoni • 197
Zerain Tomás de • 192, 193, 210, 211
Zerboni di Sposetti Joseph von • 419,
421
Zeydel Michał • 125
Ziółkowski Andrzej • 349, 489
Zubow Płaton Aleksandrowicz • 66
Zugehör Karl Johann • 44
Zwierzykowski Michał • 21, 22, 24—
29, 32—51, 55, 57, 60, 65, 485, 489
Zych Gabriel • 88, 226, 230, 241,
245—247, 250, 261, 262, 264—270,
272, 275, 276, 280—282, 284, 286,

287, 289—290, 292, 295, 296, 298—
300, 302, 305, 308—310, 313, 314,
317, 318, 489
Zych Tadeusz • 10, 389, 482

• Ż

Żaboklicki Jan • 127
Żeromski Stefan • 161
Żbikowska Małgorzata • 394, 489
Żychliński Ludwik • 12, 426, 427,
429—434, 440—446, 448, 489
Żychliński Teodor • 21—24, 27, 28,
35, 50, 51, 57—59, 223, 286, 324,
371, 380, 408, 422, 446, 447, 449,
489

Dawid Madzjar

*Duke Antoni Paweł Sułkowski (1785—1836) —
military and political activity*

S u m m a r y

No comprehensive academic biography has ever been written about Duke Antoni Paweł Sułkowski, despite the fact that he was an important participant in military and political events on Polish soil in the first half of the 19th century. He was considered a controversial figure even during the course of his life. As an aristocrat from the Sułkowski family, he was full of ambition and deeply convinced of his greatness and abilities, which brought him many unfavorable opinions. The objections against Sułkowski may have also resulted from the public perception of his career. It was claimed that he did not possess sufficient skills to hold high military offices. Nevertheless, he surprisingly quickly achieved the highest officer rank in the Polish Army. Within just a few years, having started his service in 1806 in the rank of Colonel, he was promoted to the rank of Major General in 1813. At the age of twenty-eight, Sułkowski became the youngest holder of this rank in the history of the Polish Army. Despite the criticisms, however, there were also voices that emphasized his intelligence and courage exhibited on the battlefield.

Sułkowski began his career in rather favorable circumstances, evidenced, among others, by his marriage to Ewa of the Kicki family, who had been at that point firmly established in the circles of the Polish political elite. Initially, Antoni Paweł Sułkowski was commissioned as a colonel and the commanding officer of a regiment in 1806, which brought with itself the expectations of financial dedication to the national cause. He surprised his superiors with his zealous participation in the formation of the Polish armed forces. Almost immediately he found himself attached to his regiment, making it clear that he did not want to be merely a nominal commander. Instead, he decided to take full advantage of the opportunity that presented itself to him. He also defended the interests of his regiment before the French commanders. Admittedly, he had no military experience, but in the Napoleonic period the commander's behavior on the battlefield and his ability to show courage were of more importance. On the other hand, good education, eloquence and knowledge of languages were capable of drawing the superiors' attention to a young, aspiring officer such as Antoni Paweł Sułkowski, at least to a certain extent. The beginning of his brilliant military career can be traced back to his brave performance in the Battle of Tczew. He was praised by his superiors, both Polish and French, which culminated in a surprising offer of a promotion to the rank of a general in 1807, which he ultimately did not receive.

Sułkowski certainly possessed military talent, but he was definitely an officer who gained his experience through hard, arduous work, dedication, and courage on the battlefield. The negative evaluations of the prince's military skills were formulated on the basis of his service in the cavalry. There, he was immediately given command of an entire brigade, even though he was unfamiliar with the basic principles of directing squadrons and the entire regiment. This meant that he could not fully find himself in the role of a cavalry commander. It is worth emphasizing, however, that he was aware of his shortcomings, which he tried to make up for through his own studies and learning from his subordinates. Despite this, he led successful missions, commanding first a brigade and then

a cavalry division. He proved that his courage and zeal could be relied upon during the campaigns of 1812 and 1813, as pointed out by Prince Józef Poniatowski.

On the other hand, Sułkowski was an outstanding infantry commander. The campaign in Spain proved to be a breakthrough for his military service. Since historians have not exhausted the subject of the participation of Polish soldiers in this war, and especially of the Polish Division (Duchy of Warsaw), Sułkowski's presence on the Iberian Peninsula has been evaluated only through the prism of his great ambitions, which dominated his correspondence from that period. A detailed analysis of the course of his service during the Spanish operations, however, paints the picture of an able commander, who was completely devoted to his profession. He took care of his soldiers, tried to maintain discipline in his units and showed courage on the battlefield, providing an example to his subordinates. Sułkowski was an officer who thoroughly proved his soldierly virtues. He was also the type of person who planned his career carefully. He was capable of easily winning the good opinion of his superiors, which he often did in a calculated manner. He also considered thoroughly with whom and in what situation it was profitable for him to enter into a closer relationship and how to best increase the level of familiarity. He did so successfully, as evidenced by the subsequent praise coming from his superiors. Moreover, what can be observed is the good use that Sułkowski made of his family experience. He adapted the mechanisms governing the aristocratic careers of his family to the new conditions of military service, which ensured his success. At the same time, he correctly recognized the rules that he had to follow if he hoped for a fast career advancement as an officer in the Napoleonic army.

Sułkowski was initially driven to military service by the patriotic enthusiasm of his compatriots. When the first French troops entered the Prussian partition in the Autumn of 1806, many Poles believed that there was a chance to rebuild the lost homeland. In the case of the young duke, whose upbringing was also influenced by the German cultural circle, the formation of modern Polish patriotism was a multi-stage and complex process. However, it was precisely his patriotism that motivated his actions in the dynamically changing political and military situation of the Polish territories. Sułkowski had a strong sense of national honor. Since the beginning of his career, he zealously wanted to contribute to the reconstruction of Poland, first under the leadership of Napoleon, and then of Alexander I. While the Duke's correspondence from the period of his stay in Spain is filled with descriptions of personal ambitions, his letters from the campaigns of 1812 and 1813 show his maturity, manifested in an unambiguous patriotic attitude. The main goal of the wars fought by Sułkowski was to rebuild the Kingdom of Poland. It was in the victories that he saw the chance for the realization of Polish national postulates. Although he did not abandon his military ambitions, they were relegated into the background in his correspondence. Nonetheless, he was convinced of his great military predispositions, which also motivated him to act and fulfill his unlimited ambitions, which included, above all, high military distinctions. For Sułkowski, the fulfillment of his personal plans did not contradict the service for the good of the homeland and the perception of himself as a patriot. To some extent, the envy of his contemporaries for the quick development of his career made them judge his character defects more harshly. Above all, however, his contemporaries remembered his attitude after the Battle of Leipzig in 1813. Sułkowski's decision to escort Napoleon only to the Rhine and no further cannot be regarded as anything other than a political mistake, despite his supposed good intentions. He lacked the wisdom that comes from many years of experience. However, the excuse he made seems to have been accepted by public opinion. The events of late October of 1813 did not destroy Sułkowski's reputation among his compatriots, although in the conditions of the growing popularity of the Napoleonic legend in Poland, this undeniably brave soldier was remembered as one who did not want to remain loyal to Napoleon to the end. Afterwards, a twist of fate brought Sułkowski his dream post, which he held for only eight days, as he could acutely feel the burden of duty and decision-making, inherited from Prince

Poniatowski. Ultimately, this burden turned out to be more than he could bear, which he quickly realized. However, he did not abandon his activity for the benefit of the reconstruction of Poland, this time in a different political realm, closer to Tsar Alexander I, and after his deposition in 1818, in the Grand Duchy of Posen, where he served as Speaker of the Provincial Sejm.

Ilustracja na okładce:

Antoni Paweł Sułkowski (1785—1836). 1807 r. Autor: Ruschke.

Źródło: zbiory Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, nr inw. 1114x.

Redakcja

Studio Editio

Korektor

Joanna Żwierzyńska

Projektant okładki, układu typograficznego oraz łamanie

Paulina Dubiel

Redaktor inicjujący

Michał Korpata

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2022:

Copyright © 2021 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce

Od 1.01.2023 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu

w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-6065-3842>

DOI <https://doi.org/10.31261/PN.4097>

Madziar, Dawid

ISBN 978-83-226-4146-0

Książę Antoni Paweł Sułkowski (1785-1836) :

(wersja drukowana)

działalność wojskowa i polityczna / Dawid

ISBN 978-83-226-4147-7

Madziar. Wydanie I. - Katowice : Wydawnictwo

(wersja elektroniczna)

Uniwersytetu Śląskiego, 2021

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 32,25. Liczba arkuszy wydawniczych: 37,5. PN 4097.

Cena 89,90 zł (w tym VAT). Publikację wydrukowano na papierze Munken Pure 100 g/m², vol. 1.13.

Do składu użyto krojów pisma Goldy Swash EFN oraz Karmina i Karmina Sans (autorstwa Veroniki

Burian & José Scaglione / TypeTogether). Druk i oprawę wykonano w drukarni Volumina.pl

Daniel Krzanowski (ul. Księcia Witolda 7—9, 71-063 Szczecin)